

LLUC

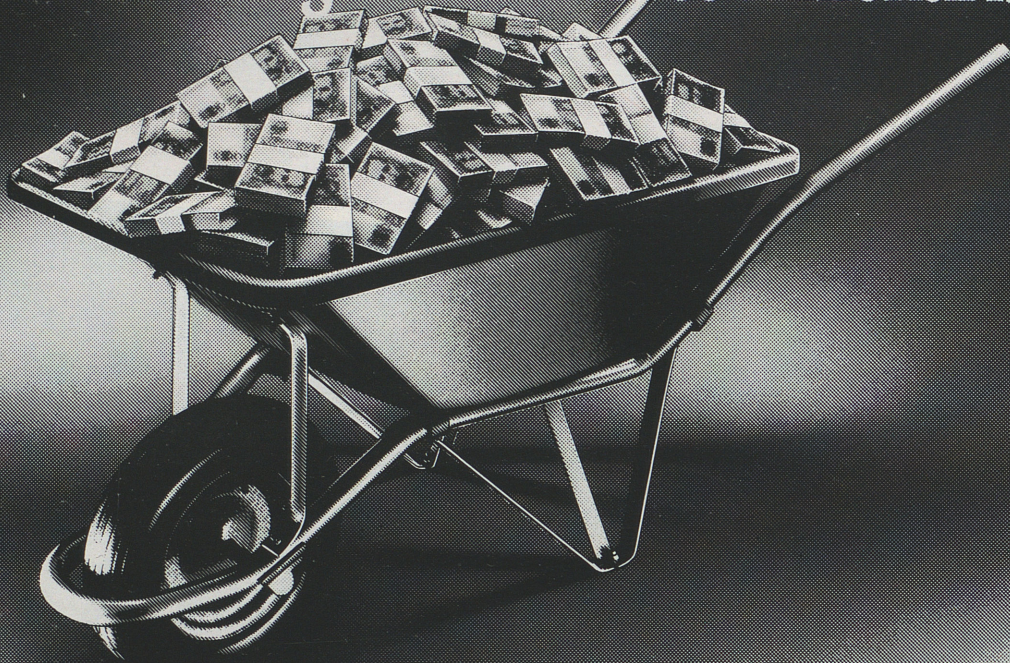
NÚMERO 759

295 Ptes. (IVA inclòs)

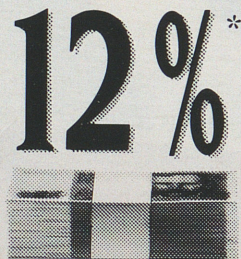
**A MALLORCA,
ELS BALLS
DE L'ARCÀDIA**

Ja no calen carretades de milions per aconseguir un interès milionari.

Ara, a Banca Catalana:

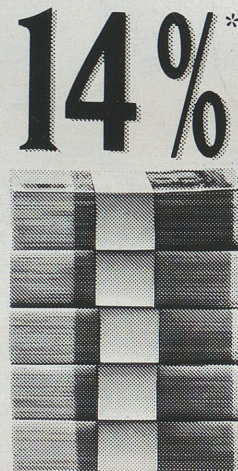
**% DIPÒSIT
BANCA CATALANA**
Des de la primera pesseta:

1 milió

3 milions

5 milions

Ara, amb el **Dipòsit a 60 dies de Banca Catalana**, només cal 1 milió per aconseguir tot un 12%; amb 3 milions, tot un 13%; i a partir de 5 milions, tot un 14%.

I el que és molt important: sense despeses, ni comissions, i obtenint, des de la primera pesseta, una elevada rendibilitat.

Vingui a qualsevol de les 400 oficines de **Banca Catalana**, o informi's trucant al telèfon gratuït **900 33 22 11** de 8 a 20 hores. A **Banca Catalana** no calen tants milions per aconseguir un interès milionari.

BANCA CATALANA

Una opció intel·ligent

LLUC

REVISTA BIMESTRAL

ANY LXX

NOVEMBRE-DESEMBRE 90

Núm. 759

Direcció:

Missioners dels Sagrats Cors
Monestir de La Real
07010 Ciutat de Mallorca

Informació i correspondència:

Apartat de correus 619
07080 Palma de Mallorca
Telèfon 75 04 95

Director:

Bartomeu Suau Tugores

Conseller Delegat:

Ramon Ballester i Vives

Cap de Redacció:

Pere-J. Llabrés i Martorell

Consell de Redacció:

Miquel Gayà i Sitjar
Gabriel Janer Manila
Maria de la Pau Janer Mulet
Josep M.ª Llopart
Joan Mas i Vives
Joan Mir i Obrador
Lleonard Muntaner i Mariano
Damià Pons i Pons

Administradors:

Joan Arbona i Colom
Toni Moreno i Bernat

Subscripció: 1.700 ptes. anuals
Estranger: 2.500 ptes. anuals
Preu de l'exemplar: 295 ptes.

Els articles publicats en aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

Fotocomposició i impressió:

Taller Gràfic Ramon
Jaume Balmes, 43 / Tel. 75 44 32
07004 Palma de Mallorca

Dipòsit Legal: P.M. 276-1958
I.S.S.N. 0211-092 X

Universitat de les
Illes Balears

Secretariat de Biblioteca i
Documentació
Edifici Ramon Llull

SUMARI

Pàg.

- 2 EDITORIAL:** Davant les discussions freqüents i enutjoses sobre la recepció de programes televisius en català a les nostres Illes, cercam i aportam solucions: **Televisió per a les Balears**.
Aquest número és dedicat gairebé totalment als balls nostrats. El dossier que l'encapçala, així com la portada, duen per títol: **A Mallorca, els balls de l'Arcàdia**.
- 3** Josep M. Llopart ençata el número amb un pòrtic ben eloqüent: **Elogi del ball**.
- 4** Maria de la Pau Janer en el seu article **A Mallorca, els balls de l'Arcàdia** ens presenta les danses tradicionals dins el mite, tan volgut dels nostres poetes de l'Escola Mallorquina, de la «vida d'or».
- 7** Comença el repàs de balls concrets: **Les danses dels cavallets**. Les vicisituds històriques i el present, els vos descriu Miquel Pons.
- 11** «**Ses Sales**». **El ball, element indispensable de la festa**, per Maria Vidal i Vidal. Una visió d'aquest element antic i recobrat a Son Macià del folklore pasqual.
- 15** Aina M. Sansó i Maria Sampol han entrevistat Francesc Vallcaner, que parla sobre **els cossiers d'Alaró: una recuperació possible?**
- 17** Montserrat Santandreu escriu sobre **el ball dels dimonis a Artà**, en aquesta vila del llevant mallorquí on són tan arrelades les festes de sant Antoni de gener.
- 21** Miquel A. Grimalt reivindica els trets i la història dels **balls tradicionals a la comarca de Llevant**, sovint ignorats o mal interpretats pels folkloristes.
- 25** Fa cinquanta anys que **Mestre Jaume Company** va fundar «**Aires mallorquins**» al Pont d'Inca. Caterina Ortega i Fiol repassa la història, les aspiracions, les característiques d'aquest grup folklòric, sempre animat pel seu fundador.
- 29** Catalina Lladó i Miquel Bezares ens presenten una altra agrupació de dansadors: **Aires sollerics**, amb una **entrevista a Guillel Bernat**.
- 31** **L'ESGLÉSIA NOSTRA** també prossegueix el tema del dossier. Pere-Joan Llabrés tracta dels **balls mallorquins a les celebracions litúrgiques**. Després del darrer Concili, s'han introduït balls que mai no havien estat presents a les nostres celebracions, els mal anomenats «balls de l'oferta». ¿Com valorar aquesta innovació?
- 35** Finalment, Pere Rosselló i Bover ens presenta el seu treball: **El setmanari «Arriba» i el ressorgiment de la literatura catalana a Mallorca durant la postguerra**.

EDITORIAL

Televisió per a les Balears

Són massa freqüents i enutjadors els fets que s'esdevenen entorn de la recepció de programes catalans a les nostres Illes perquè no cridin l'atenció dels qui estam fonament preocupats pel futur i la normalització de la nostra llengua a les Balears. N'hem de parlar forçosament per veure si, entre tots, trobam unes solucions favorables a un problema vital perquè la llengua catalana gaudesqui entre nosaltres de l'espai, de l'ús normal que li pertoca també a la TV com a llengua pròpia nostra.

I és que la TV no és un problema «menor» en la pervivència i normalitat del català a les Illes. És —ja ho hem dit— un problema vital: d'estricta subsistència i de desenrotllament com cal. La normalització, en efecte, ha de rebre suport dels ciutadans, individualment i associativament —a partir del nucli familiar, en primer lloc—, com també de l'escola, de les nostres autoritats i administracions públiques, de les entitats de tota índole des de les culturals fins a les econòmiques, de l'Església sense cap dubte, i també dels mitjans de comunicació social, entre els quals avui en dia un dels més incisius és la televisió. No es tracta, doncs, de tenir un canal més: es tracta de tenir un canal, o millor encara, uns canals que siguin *nostres*, en el sentit que parlin, difonguin, facin normal en tots els usos, a tots els nivells, la nostra pròpia llengua. Sense TV en català a les Balears, la normalització es quedarà tan curta que no podrà assolir, ni d'un bon tros, la seva eficàcia plena.

¿Quines tasques cal emprendre? ¿Quines passes hem de fer per escometre i resoldre aquest problema, per tenir al nostre abast un mitjà tan poderós i tan decisiu en la normalització lingüística que no podem ajornar?

Se'ns ocorren dues solucions.

Primerament, la creació progressiva, amb passes realistes que contemplin la nostra situació i els nostres recursos, d'una televisió autonòmica. Partint de les televisions locals que ja funcionen, amb una assenyada coordinació i potenciació, convertint en «balear» allò que ara és purament local després d'una adequada selecció. Cal defugir tota mania de grandesa i també tot localisme empetitidor. Ha de ser una TV autonòmica a la mesura de les possibilitats reals de les nostres Illes, que satisfaci cada dia més l'afany i el dret d'una informació propera d'esdeveniments i d'elements, que configuren el nostre present i l'autèntica fesomia del nostre poble en tots els seus caires.

Segonament cal crear llaços d'enteniment i cooperació amb les dues televisions autonòmiques que emeten en la nostra llengua. Aquestes relacions van des dels contactes a nivell institucional entre el Govern de les Balears i les dues Generalitats, la catalana i la valenciana, fins a la potenciació d'un intercanvi de programes i projectes que plasmin una presència efectiva de les nostres Illes en les dues televisions esmentades. Per part de les Balears, dels nostres governants, hi ha d'haver primerament la iniciativa d'estrènyer lligams i oferir i demanar col·laboració i presència; per part de les TV catalana i valenciana, hi ha d'haver, és urgent que hi hagi, una presa de consciència de la unitat lingüística, cultural i històrica que uneix els nostres països que els faci reconèixer —part damunt de les actuals fronteres autonòmiques— que, almenys culturalment parlant, no presentaran un panorama complet als seus televidents si no hi ha una presència de les Illes i una viva interconnexió entre les tres autonomies que parlam la mateixa llengua.

Hem dit i repetim que la tasca és urgent: els mitjans de comunicació social, la TV en concret, fan passes de gegant. No podem quedar aturats ni podem quedar enrera. Més TV en català per a les Illes sempre que sia factible, superant autoodis i memfotismes tan encarcerats entre nosaltres, sense por a les mossegades dels dracs de torn, sabent que això no és normalització a contrapèl, és l'exigència que a tots els qui tenen poder de decisió en aquest terreny fa ara la nostra revista.

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

Elogi del ball

per Josep M. Llompart

Fa anys i panys, en una ocasió festiva semblant a la que avui ens ha congregat, vaig fer l'elogi del barri, d'aquesta espècie de corona d'habitatges que volten el bessó de Ciutat: So N'Espanyolet i Can Capes, la Soledat i el Terreno, Santa Catalina i Es Camp Redó... Em referia aleshores a la glòria i a la pena del barri urbà, noblement suburbà; a la seva profunda poesia i a la seva sovint ben trista prosa. He estat temptat de fer avui l'elogi d'una altra casta de barri —S'Indiateria i S'Aranjassa, Sant Jordi i Sa Casa Blanca, Son Sardina i Son Ferriol...—, aqueixa tirallonga de poblets que omplen d'una alenada rural, mig sanitària mig enyorosa, el pla de Palma; és a dir, l'elogi del barri pagès.

Hi he renunciat, tanmateix, perquè no hem venut a escoltar sermons sinó a participar del goig de la festa. Permeteu-me, només, una brevíssima reflexió sobre el significat i el sentit de la paraula «cultura». Cultura és tot allò que, en tots els nivells, un poble ha anat creant al llarg de la seva història i que fa que aquest poble sigui ell i no un altre. Observau que he dit «en tots els nivells», és a dir, des del més alt fins al més humil. Per això, el nostre patrimoni cultural no es limita a allò que anomenam «alta cultura», sinó que s'estén a totes aquelles altres manifestacions, fins i tot les més senzilles i rudimentàries, de la cultura popular tradicional. En aquest sentit, no hem d'oblidar mai que l'art de construir un marge de pedra seca, o de cuinar unes sopes, o de ballar un copeo, són elements tan essencials per a la nostra cultura com ho pugui ésser, posem per cas, el *Blanquerna* de Ramon Llull. Si hem de conservar, doncs, i recobrar la nostra cultura, cal que la conservem i la recobrem en tots els seus nivells, des del més elevat fins al més modest. Al cap i a la fi l'alta cultura no pot sobreviure i queda surant dins el buit sense el suport de la cultura popular tradicional.

Jo crec que aquest és el sentit profund de l'homenatge que avui dedicam a la memòria d'una persona que va consagrar la vida al conreu i a la pràctica d'un dels aspectes d'aquesta cultura popular tradicional del nostre poble. Potser ell no en va tenir plena consciència, però la veritat és que Bartomeu Estaràs, l'amo en Tomeu Reüll, quan fundava, cap a 1925, el «Parado de Valldemossa», posava una fita a partir de la qual era possible emprendre la tasca d'aquest recobrament de la cultura popular que avui és, per sort, una consigna que sura en el carrer.

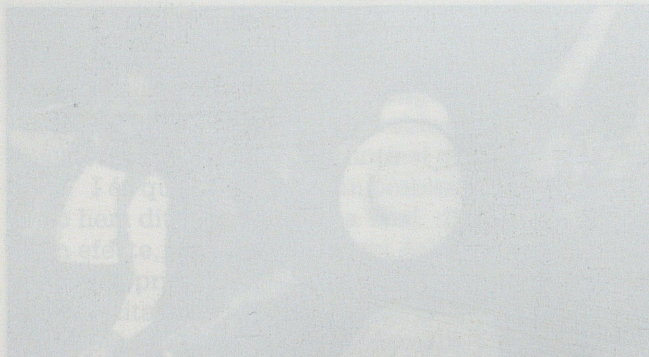
És clar que la qüestió és complexa i delicada. La cultura popular, ¿és espectacle o participació? ¿És nostàlgia o vivència? ¿És un museu de mòmies o un acte constant i continuat de creació? Tant se val. Si guin quins siguin els retrets que poguéssim fer a moltes de les agrupacions que aparegueren a imatge i semblança del ja gairebé mític i exemplar «Parado de Valldemossa», mai no els podrem negar el mèrit d'haver salvat de l'oblit unes formes expressives que avui poden convertir-se en eines de recobrament i d'afirmació nacional.

Per als qui visqueren per salvar-nos unes manifestacions que són ara un acte de fe en el futur d'aquest país, sigui, doncs, el nostre homenatge i la nostra gratitud. Per a l'amo En Tomeu Reüll, capdavanter d'aquella tasca, sigui el nostre homenatge i la nostra gratitud. I ara, sense nostàlgies que ja no interessen, oberts a l'esperança d'una primavera incerta i estimulante, comencem la festa.

Text llegit a la Trobada de Balls de Son Ferriol, estiu de 1984.

A Mallorca, els balls de l'Arcàdia

per Maria de la Pau Janer

EL NOUCENTISME

A finals del segle XIX i durant els primers decennis del XX, tota una sèrie de circumstàncies varen transformar la societat del Principat de Catalunya, determinant i modificant profundament la concepció del món, de la vida i de l'art. Amb la introducció, durant els anys trenta del XIX, del sistema de producció industrial i el protagonisme econòmic d'un nou grup, la burgesia, va sorgir el moviment políticocultural denominat Noucentisme. Atrets per la temàtica d'inspiració popular amb una acurada elaboració intel·lectual i per la interpretació idíl·lica de la natura, els homes del nou-cents descobriren la cultura grega i llatina.

A Homer, a Teòcrit, a Virgili... el paisatge de la natura és descrit amb idealisme: No hi ha diferències entre el paisatge on habiten els déus i el que pertany als homes. És allà on el goig de viure es confon amb la més alta saviesa, i la felicitat és una manifestació de l'ordre, de la serenitat. L'home és un pastor, l'ofici més antic de la humanitat, que, mentre fa pasturar el ramat, toca el flabiol, o canta, o escriu poemes. Aquest lloc ideal ha conservat des de temps antics el nom d'Arcàdia. Un indret que se situa geogràficament a la Mediterrània. Lluny de la cultura urbana i de la civilització, es poden gaudir els encants de la vida senzilla que permet realitzar els ideals morals de la humanitat. L'ordre, la mesura, la solidaritat... són els trets que fan possible la felicitat de l'Arcàdia.

A Catalunya, el retorn al Mediterrani i la recerca de l'esperit clàssic no fou sols una empresa filològica i literària, sinó també plàstica, pictòrica i escultòrica. Els pintors de tombants de segle creaven la felicitat d'una llunyana Edat d'Or que es feia present en una

«Auch ich war in Arkadien geboren,
Auch mir hat die Natur
An meiner Wiege Freude zugeschworen,
Auch ich war in Arkadien geboren,
Doch träen gab der kurze Lenz mir nur».

Schiller

(També jo vaig néixer a l'Arcàdia,
també em va jurar la Natura
goig al meu bressol,
també vaig néixer a l'Arcàdia,
malgrat tot, només em donà llàgrimes la primavera breu).

pintura en el paisatge ideal, pastoral i arcàdic, recollia la voluptuositat del cos humà lliurat a la bellesa càlida del paisatge mediterrani. Matisse amb *Lux, calme et volupté* inaugurarà aquest corrent mediterrani, colorista, clar i obert. Els títols dels quadres remetent a aquesta visió sensual de la vida primitiva: *Bonheur de vivre, Joie de vivre, Després del bany, Dansa bàquica... Pastoral* és el títol d'un quadre de Joaquim Sunyer que sintetitza aquest ideal clàssic de l'Arcàdia Mediterrània on es glorifica la vida dels homes. És, a més del descobriment del Mediterrani, la primera pintura pagana de la història de Catalunya; d'una Catalunya que, just encetar el nou-cents, projecta convertir-se en una Arcàdia ideal.

«LA VIDA D'OR» A JOAN ALCOVER

El Noucentisme, amb tots els trets d'elegància, depuració i mediterraneïtat que li eren propis, es projectà a Mallorca. Encara que, si bé a Catalunya va sorgir en una societat industrial i burgesa, a Mallorca les circumstàncies foren ben diferents: Es tractava d'una societat de signe rural i el seu ideal n'és una manifestació: és l'ideal de la vida d'or. Els poetes mallorquins tenien un passat històric per presentar com si fos una era daurada, el model que semblava reviuire en la vida patriarcal, en les virtuts ancestrals servades per la gent camperola. Ells, humanistes lectors de Virgili, conservadors i ciutadans, cercaven d'escapar-se del propi entorn pels camins de l'idil·li. I és precisament en la literatura escrita a Mallorca durant la primera meitat d'aquest segle on trobam diferents mostres de l'elaboració del mite. Un mite que partirà sempre de la contemplació del paisatge i que segueix els camins indicats per Pons i Gallarza: la visió de la natura en una doble perspectiva: En la

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

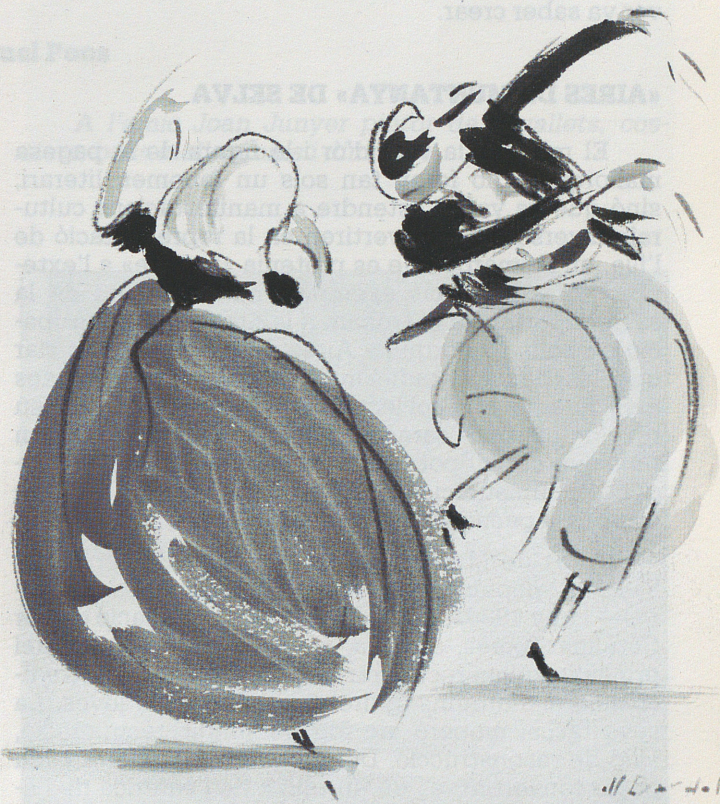
seva pròpia bellesa física, per una banda, i en el seu possible significat de símbol transcendent, per altra banda. Però va esser Joan Alcover qui creà el símbol definidor de tot aquest món, convertit, amb la seva aportació, en presència literària viva i determinant. De la mateixa manera que Teresa —La Ben Plantada— representa la Catalunya noucentista, la pageseta de *La Serra* —poema de *Cap al tard* del 1909— pot considerar-se la representació de la Mallorca irreal i mitica; de la Mallorca noucentista, en definitiva. I és Joan Alcover qui, tot i essent un poeta bàsicament Modernista, la crea. És l'elaboració d'un personatge que és la trasposició dels valors del moviment Noucentista, sorgit a Catalunya en el si d'una societat burgesa i industrial, a una realitat de signe rural.

La visió material i plàstica del paisatge és, en el cas d'Alcover, d'un realisme sorprenent. No es complau creant paisatges irreals o fantasmagòrics, sinó que descriu amb exactitud el paisatge de Mallorca. L'aparició del mite es produeix quan aquest paisatge tan real en l'aspecte físic es va poblant de figures, quan l'escriptor tracta de penetrar en les vides humanes que hi habiten i basteix, a partir d'elles, un pla fictici. És l'al·legoria de la vida d'or: A un paisatge real perfecte, una ideal humanitat perfecta.

A *La Serra*, Joan Alcover contempla de lluny, de la seva finestra ciutadana, el paisatge d'aquella vida lliure que enyora —els paral·lelismes amb Virgili són clars—. El poeta és home de ciutat i desconeix la realitat de l'àmbit rural que descriu, o la coneix només a través d'una òptica de contemplador sensible que es manté ben al marge d'allò que observa. La delicada silueta femenina que encarna l'ànima de la ruralia és la culminació del mite. Ni ella ni el pagès que la festeja no tenen res a veure amb els éssers de carn i os que viuen al camp mallorquí. No són més que els eterns personatges de l'ègloga. Així com Teresa era el símbol d'una Catalunya transformada, la pageseta de *La Serra* és la personificació de la mentida de la vida d'or a Mallorca, l'illa del Mediterrani que, a partir de la ficció, ens remet a una Arcàdia inexistent.

LA VIDA D'OR A ALTRES AUTORS MALLORQUINS

Aquesta mitificació de la vida d'or va tenir un gran èxit literàriament, i la trobam present a nombrosos textos. La poesia de Guillem Colom, per exemple, respon de ple als plantejaments bàsics de l'Escola Mallorquina i que segueix sovint un sensibilitat neoromàntica, es desprèn moltes vegades de la realitat present i fuig cap a un passat irreal, profundament idealitzat. El paisatge és un element essencial a la seva obra i la visió que en dona, sempre d'una gran bellesa plàstica i d'un realisme perfecte, tendeix a la idealització de l'àmbit rural. Òbviament la interpretació és falsa. La vida de la pagesia és una altra cosa molt més dura, molt més problemàtica, i,

sovint, molt més sòrdida. Tampoc Llorenç Riber a *La minyonia d'un infant orat* el 1935, en parlar dels seus dies d'infant en què vivia a Campanet, el poble on va néixer, amb la seva família —pobra i feliç, ens diu—, no recorda les misèries de la vida del camp a Mallorca, les privacions, les dificultats d'haver de treballar una terra magra, d'haver d'alimentar una família nombrosa com la seva. Tot és bo, i bell, i clar, en el seu Paradís d'infant, en aquella terra idíl·lica que el va veure créixer. Un entorn de pins i de molins, on l'aire és suau i les aigües salten i corren, en el temps s'allarga i, a l'estiu, els capespres són inacabables.

Dia 3 de gener de 1934, l'estrena de *A la llum dels estels* de Manuel Andreu Fontirroig fou una mostra, aquesta vegada al teatre, de la perllongació de la concepció d'una Mallorca bucòlica. Com ho va esser també l'obra *Aigua de Pluja*, estrenada dia setze de novembre de 1951 per la Companyia Artis, comèdia en tres actes de Gabriel Cortès. Era la història de l'home cosmopolita que torna, després de molts d'anys d'absència, al lloc on va néixer. Allà, l'a-

venturer hi retroba l'essència del món, l'autenticitat que ha cercat inútilment al llarg de tota la vida, en el llarg itinerari de ciutat en ciutat. A la possessió de Binigarrit, en contacte amb la natura, hi descobreix els encants d'una existència diferent, simbolitzada per la puresa de l'aigua de pluja. Una existència que pren vida i es materialitza en la figura femenina de l'obra, na Maria, la pageseta que és l'encarnació de l'idil·li, la perllongació al teatre del símbol que Alcover va saber crear.

«AIRES DE MUNTANYA» DE SELVA

El mite de la vida d'or i la figura de la pagesa mallorquina no foren tan sols un fenomen literari, sinó que es varen estendre a manifestacions culturals diverses. Es convertiren en la representació de l'illa, en la imatge que es pretenia «vendre» a l'exterior. Potser un dels exemples més evidents de la seva importància el trobam a la història de l'agrupació de balls mallorquins Aires de Muntanya. És clar que les danses tradicionals són un dels aspectes més lligats a una col·lectivitat: els signes que ens en revelen els trets característics. Per això mateix, i en tant que el ball pot evolucionar i transformar-se segons circumstàncies ben diferents, hem de tenir en compte la peculiar trajectòria del grup.

Aires de Muntanya fou creat per les germanes Sastre —popularment conegudes com Les Senyores— l'any 1930, amb motiu de la canonització de Sor Catalina Tomàs, a Selva. La idea era clara des del principi: Volien recuperar el bagatge dels balls tradicionals mallorquins, gairebé oblidats pels joves. La seva tasca, emperò, no fou de simple recuperació, sinó de reconstrucció. De fet, varen reelaborar cada peça, convertint-les en un reflex de l'estètica de l'època. Eren —no em sembla excessivament agosarada l'afirmació— danses gairebé Noucentistes: mesures, harmonioses, plenes de contenció. Havien perdut l'espontaneïtat que les caracteritzava, el joc de provocació i festa a partir del moviment dels cosos, l'encant de la seducció en la dansa.

El nom d'Aires de Muntanya —extraordinàriament significatiu en tant que té el mateix sentit del títol de la comèdia de Gabriel Cortès: Tant Aires de Muntanya com *Aigua de pluja* són símbols de la vida autèntica i natural— va sorgir d'uns versos que enllaçaven el tercer i el quart acte de la comèdia *A Seuva es dijous jardé* d'Antoni Galmés. Aquesta obra estava formada per una sèrie de diàlegs en escenes quasi independents, lligades per un mínim fil argumental, que servien de suport a les danses. Els versos —de caire popular— són els següents:

«I així com aires que baixen
amb records de la Muntanya,
noltros hem vengut aquí
amb aquesta recordança
de balls dels nostros
vells avis, costums de nostres cases...».

Quan, a partir de 1936, l'agrupació va esser dirigida per don Antoni Galmés, s'inicià la seva projecció als diversos pobles de l'illa, a la Península i a l'estranger. Aleshores el símbol de la pageseta que dansa, delicada i suau, esdevingué la imatge que s'havia de projectar a l'exterior.

EL MITE DE L'ILLA DAURADA

És aquest muntatge, precisament, el que Mallorca s'esforça a oferir als estrangers que ens visiten, durant els primers anys del boom turístic. És l'illa que sorgeix vora el Mediterrani, coberta de flor d'ametller florit en arribar la primavera —una altra mentida—. És la imatge, encara, d'aquella pagesa alcoveriana que el poeta ciutadà va imaginar des de la seva finestra. La mateixa que trobam a l'obra del pintor Josep Coll Barolet. La seva pintura, sobretot paisatgística, és un retorn a la pau d'aquella Arcàdia noucentista. Un paisatge en ordre, idíl·lic, suau. A partir del mite clàssic del Mediterrani, el lloc on els homes són bells i la vida riu, sorgeix el Paradís. A les teles de Coll Barolet, hi trobam collidores d'oliva, balladores i músics, estilitzats i pulcres. Es tracta de retornar a la vida senzilla, però sense oblidar els refinaments d'esperit de la civilització.

La pageseta apareix sovint com un personatge muntanyenc que enlluerna els qui la contemplen, i és identificada amb la Mare de Déu, quan la idealització assoleix el grau màxim. Moltes vegades és la Verge de Lluc el referent mallorquí d'aquesta imatge pastoral. Ella és la pastora jove que simbolitza, en el més alt sentit, l'illa:

«D'Humil Pastorella de guardes lluqueres
i corpredors de l'Orde del Cister,
colrada, amb brunesa de xeixa madura,
sou ara Pubila i Madona d'Escorca,
Senyora i Majora de tota Mallorca,
Regina de l'illa, Regina del mar,
Alosa i Gavina!

Vós sou camperola i sou marinera...».

(IV Corona Poètica a la Mare de Déu de Lluc, 1984).

La idealització de la terra i, sobretot, dels homes que hi habiten pervisqué llargament —perviu encara— a la nostra Literatura. I, de fet, no tan sols als textos sinó també a la realitat. Presència viva a principis de segle i durant els seus primers decennis, present encara avui —potser una mica aigualit i desdibuixat—, el mite de l'illa daurada té una història antiga.

MARIA DE LA PAU JANER

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

Les danses dels cavallets

per Miquel Pons

A l'amic Joan Junyer pintor de cavallets, cossiers, balls mallorquins i dimonis.

Segons Antoni Noguera «Los bailes con figuras —cossis ó cossiés, cavallets, àguiles, moretons, etc.— datan de una fecha que no podemos precisar con solo el examen de los documentos que hasta ahora nos ha sido dado consultar. En las fiestas y procesiones de los siglos XVI y XVII de que hacen mención las crónicas y noticiarios solían asistir los *cossiés* y *cavalls cotoners*; y apenas había pueblo donde no se bailara este género de danza...» (1).

La provenença de les atàviques danses és confusa i obscura i malsegura però sempre amb caires religiosos i relacionats amb l'antiga festa i processó del Corpus, costum servat encara per les *Àguiles* i *Sant Joan Pelós* a Pollença.

Possiblement la documentació més antiga relacionada amb els *Cavallets* seria el dibuix a la coberta d'un pergami de 1482, del notari Miquel Mataró, de Lluçmajor (2). En el segle XVII estan documentats a Sóller (3). Les primeres notícies, fins ara, dels *Cavallets* felanitxers procedeixen de Manacor i daten del 1671 (4). Si bé en els darrers segles a Santanyí no hi ha tradició ni de *cavallets* ni de *cossiers*, la documentació precisa de la compra de *vestits de los Cotoners, de sabates i vestits de Cossiers...*, 1794 a 1804 (5). Les històries dels pobles ens poden revelar la presència de la vella dansa de *Cavallets* a cada indret, com sabem de l'existència a Ciutat de Mallorca, al convent del Socors, contemplats per Pere d'Alcàntara Penya a *La processó del Corpus* (6).

L'arrancada dels *Cavallets* mallorquins —germans dels cavalls cotoners o cotonins, cavalls, cavallins... i d'altres espanyols i europeus— sembla que procedeix de Catalunya.

L'arrelament de les danses religioses, els *Cavallets* entre altres, era tan profund que continuaren o brostaren de bell nou malgrat la prohibició de ballar dins els temples de la Reial Cèdula de Carles III, de 21 de juliol del 1780.

Amb tota la seva història, peculiar i íntima, dansen encara dins la darrera dècada del segle XX els *Cavallets* d'Artà, de Felanitx, de Pollença i els darrers reposats els de Ciutat de Mallorca.

Per a l'estudi dels *Cavallets* d'Artà, Felanitx i Po-

Cavallet de Pollença en la festa de Sant Sebastià (a. 1920)
(Gran Enciclopèdia de Mallorca)

llença no es pot prescindir del precís estudi de Mossèn Antoni J. Pont i Llodrà (7).

ELS CAVALLETS D'ARTÀ

Els *Cavallets* d'Artà s'arreceren al convent de Sant Francesc i la seva aparició anyal es relaciona amb la festa del Sant Antoni de Pàdua. Els *Cavallets* d'Artà són quatre i la dama, tots cinc encarnats per nins, que sols difereixen en el color dels calçons i brusa i gorra i en el color del cavall. La dama va vestida color maduixa, coll blanc amb cintes de color i cascavells i el cavall també és blanc. Els altres vestits són verd i cavall roig, blau i cavall roig, groc i cavall negre, salmó i cavall negre. Tots porten cascavells.

Fa uns anys sortien el dia 12 de juny, vigília de Sant Antoni, dels lliris o dels albercocs, per fer l'acapte i cercaviles i per acompanyar la carrossa el dia de la festa del sant. Ara surten en dues colles —besones en tots els sentits— normalment el dissabte del diumenge per innovació del tercerol Pare Oliver.

El Pare Rafel Ginard Bauçà escriu que *L'amo En Tomeu Ferrer Sureda de s'Hort de Carrossa tenia una trentena d'anys quan tragueren —1835— els frares vells i morí a 94 anys. Aquest home contà moltes vegades a la seva néta madò Margalida Brunet, i d'ella ho sabem, que, a l'època dels frares expulsats, ja hi havia els cavallets* (8).

Ginard Bauçà parla, ensems, dels *cavallets renovellats* i de mestre Jaume Aloi, ensenyador dels *Cavallets*, i ens innova que la primera dama fou Antoni Escrivà. Aquesta renovació data de principis de segle, segons Gabriel Llompart, i procedeix de Manacor (9). Tal volta la reverdida aparició coincidiria amb la sortida de la primera carrossa de Sant Antoni el 1901 (10).

Per a l'estat actual dels *Cavallets* artanencs ningú millor que l'amo n'Antoni Ginard Cantó, autor de s'Argument, que cada any per Sant Antoni, Abat, ens refresca la història dels esdeveniments de l'any a la vila, i que durant vint-i-vuit anys exercí de mestre dels *Cavallets*, sens haver-los ballat mai. Ell ens recorda que fa uns anys quan les autoritats anaven als oficis divins, sortien del convent dels franciscans els *obers* de Sant Antoni i els *Cavallets* i anaven a cercar les autoritats i de retorn, acompanyats de la banda de música, ballaven *sa Cadena*. A la sortida de l'ofici ballen al claustre. Per acompanyar la carrossa, el que l'amo n'Antoni diu *sa Carrossa* composta pels *Indios* i *Nans* i acaba amb la tonada dels angetlets que canten la cançó de Sant Antoni.

Ginard Bauçà ens proporciona l'antic repertori dels *Cavallets*, avui molt minvat: *ets Indios, es Moratons, es Nans, la Balanguera, sant Joan Pelós, es Cossiers, sa Marxa*.

ELS CAVALLETS DE CIUTAT DE MALLORCA

La informació dels *Cavallets* ciutadans la dec al senyor Bartomeu Ensenyat, mestre de dansaires de balls mallorquins. Em parlà de la reinstauració dels antics *Cavallets* de l'ajuntament de Ciutat, devers el 1977, que havien deixat de dansar a finals del segle XIX. Són vuit *Cavallets* i la dama. Els ballarins són vuit homes i la dama sempre és una dona. Interpreten els balls religiosos que pertot, segons Ensenyat, són iguals. No donen noms a les danses. Ballen l'*Oferta* la nit de matines a la basílica de Sant Francesc i a la festa de l'Estendard a la Seu. Els components dels *Cavallets* porten variada i vistosa indumentària (11).

ELS CAVALLETS DE FELANITX

Els frares agustins, que arribaren a Felanitx l'any 1603, a més dels actes propis de l'estat religiós s'entretenien amb la cria de cuques de seda i en fer

ballar els *Cavallets* i la dama. ¿Vingueren els *Cavallets* felanitxers del convent agustinà del Socors, de Ciutat? És possible. La primera data de les actuacions dels *Cavallets* de Felanitx fou l'esmentat 1671 i a Manacor. Mossèn Pere Xamena aporta dos documents relacionats amb els *Cavallets* del segle XVIII. El primer és una «carta difamatoria» del 31 d'agost de 1784 on es llegeix «Al tiempo de la oferta de la Misa Mayor del referido día 28 se tocan chirimías y un pito con una cajita por dos hombres asalariados. Van a adorar la reliquia del Santo saltando y brincando hasta el presbiterio seis mozos de 15 a 18 años (?) vestidos de varios colores montados sobre un caballito de papel que traen atado a la cintura. Conducelles otro disfrazado, que llaman la dama y les sigue un muchacho vestido de demonio» (12). La mateixa missiva ens assabenta que després del cant de vespres, *Cavallets* i dama van a la processó i una vegada finida ballen fins a la nit.

L'altre document ens acosta a *La festa de Sant Agustí en el segle XVIII*, rescatat d'una consuetud del convent, que ens fa saber: *Nota: A les completes aguarden el Batle, Regidors i los de la Confradia —fundada el 1614— que van acompanyats amb les xeremies, cavallets i etc.* (13).

L'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria parla de nins de 10 a 12 anys, amb capell de pell de conill amb una cinta roja i adornat amb plomes (14). Altres informacions diuen que a principis de segle ballaven fins a quinze anys.

Els *Cavallets* i la dama alegrarien i perfumarien, segurament, des dels inicis del segle XVII, la festa de Sant Agustí i sens poder precisar la data la revetla i la festa patronal de Santa Margalida. I aquestes són les dues sortides, diguem-ne oficials dels *Cavallets*, molt respectades els darrers anys si bé resta constància d'altres sortides com a les festes de la proclamació del dogma de la Immaculada, 1855, al setè centenari de la Reconquesta, 1929, al Congrés Eucarístic comarcal de Felanitx, 1961, als Jocs Florals del XXV aniversari del Centre d'Art i Cultura, Felanitx, 1968, diferents anades a Ciutat per acompanyar el Carro de la Beata. El 1974 ballaren a Calonge i a Palma Nova i a la festa de «Cançó des camp i colles de xeremiers» de Montuiri. Cal afegir alguna sortida a hotels com al Cala Marçal. També el 1975 dansaren al Replà, de la Parròquia de Felanitx, amb motiu del III Congrés Nacional d'Arts i Costums populars. És bo recordar que hi ha un acord d'un ple de l'ajuntament del 1929 (?), que regula les sortides dels *Cavallets* a les festes de Santa Margalida i Sant Agustí.

Els *Cavallets* sojornaren al convent, amb molta de probabilitat, fins a l'exclaustració, 1835, enramats a la confraria de Sant Agustí, i el 1881 passaren a l'ajuntament.

La indumentària tant dels *Cavallets* com de la dama s'ha transformada amb el pas dels anys. Mossèn Antoni Pont va descriure els *Cavallets* vestits de blanc amb sandàlies blanques, calçons curts i amples amb rivets vermells i petits cascavells. La dama, a la vegada, vestida de blanc, amb falda, sandàlies

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

color de rosa i una roseta damunt cada peu, portant a la mà esquerra un esqueix d'alfabeguera i a la mà dreta un mocadret d'escambrai i molt brodat per donar entrada als Cavallets i les seves actuacions. Els Cavallets d'avui porten vestits nous segons models antics. Calçons blancs i curts, amb una cinta vermella al costat ornada amb cascavells. La cassaca és vermella amb l'escut del calze i les barres. El capell de palla i engalanat. La dama porta capell ample, falda blanca, brusa verda i enrandada.

Els *Cavallets*, ara tots tenen el mateix color i una bona clatellera i de fabricació catalana, es recorda que portaven un banderí triangular al costat i per parelles eren de color blanc, gris i negre. Els del 1928 també anaven per parelles i dos eren de color clar amb taques més obscures i duraren fins el 1962, que foren reemplaçats pels actuals.

Les danses dels Cavallets s'acompanyen per les xeremies, flabiol i tamborí. A manca de xeremies felanitxeres venien de Sencelles o de Biniali des de temps llunyà i així Felanitx, per Sant Agustí i Santa Margalida, gaudia de la *Festa de xeremies*, o d'un dia de *xeremies*, equivalent a un dia entotsolat i solemne.

Antigament el dia de Sant Agustí una parella de *Cavallets* acompanyava els obrers a fer l'acapte. Al migdia tenien un lloc a la taula del *capiller* i guanyaven una pesseta i pitaça, segons l'Arxiduc Lluís Salvador. De principi de segle és l'escomesa per les cases i mercat de *Teniu res pels cavallets?* Posteriorment l'ajuntament exercí un patrocini i pagava cinc duros al mestre i un als *Cavallets*. Avui, segons informació de darrera hora, no cobren res absolutament.

Per a notícies i detalls dels Cavallets de Felanitx, m'he servit d'informació oral escoltada durant els meus anys d'estatge a Felanitx i de l'obra de Pere Xamena, Gabriel Llompарт i Jaume Oliver i Oliver (15).

D'una manera especial vull fer memòria de l'amo en Jaume Grimalt i Adrover, (a) Peçol, nadiu de s'Horta, mestre dels *Cavallets* durant trenta anys amb la circumstància que mai no els va ballar. Em va dir que la dèria li va néixer pel fet de capllevar a ca'n Llevadora, portal per portal amb ca'n Panerer. Recorda que l'amo en Miquel Vaquer i Maimó (a) Panerer, un fadrí vell del carrer des Convent, els ensenyava i els havia après de son pare, Guillem Panerer, que per sentir dir, els sabia de son pare Miquel Panerer, que ja els ensenyava en temps dels frares (16).

Altres ensenyadors dels *Cavallets* el mestre d'escola Macià Barceló, (a) Tibús, l'escolà Miquel Pelleró, de ca'n Comte, el picapedrer d'ofici Llorenç Siquier i els actuals el metge Andreu Adrover Tirado i Jaume Obrador Antúnez, tan vinculats, a la vegada, al ball i a la música de Sant Joan Pelós.

Sant Jaume, figurat com un cavallet de Felanitx
(Pintura de Pau-Lluís Fornés)

Amb Andreu Alcover Tirado he tingut una conversa molt interessant per conèixer l'estat vigent dels *Cavallets*.

A partir d'una proposta de l'ajuntament, fa vuit anys, es posaren a estudiar tot el que es relacionava amb els *Cavallets*. Ni Andreu Adrover ni Jaume Obrador no havien ballat mai els *Cavallets*. Ja es trobaren que la dama era una nina, quan el costum ancestral era que fos un nin. A un moment hi havia dos estols. Un de nines que dirigia na Maria Obrador, (a) Capbaixona, i un de nins. La cosa no durà massa. Recorda que no fa gaire anys que per ballar els *Cavallets* s'havia d'acudir als fills dels immigrants. Ara van a les escoles i observen els que duen més ritme tant si són nins com nines. Sembla que el ritme va millor amb les nines. Els *Cavallets* tant poden ser nins com nines mentre que la dama sempre és una nina. Cada tres anys els canvien. Els *Cavallets* tenen entre deu i dotze anys. En preparen més de sis i alternen perquè puguin ballar tots. Hi ha més dificultat a trobar nins que nines. Per Santa Margalida i per

Sant Agustí ballen les mateixes danses. A l'oferta abans d'ells ballaven *es Rotlet*, que té música pròpia, i ara ballen *ses Esses* amb melodia de *s'Himno de Riego*, que ni s'aturà en temps del franquisme més rabiós. Hi ha la música de *l'Oferta* però no el ball. El *Pas doble* és una música i s'hi acollen quatre quadros de figures: *Canvis*, *Pas nou*, *Passeig* i *Cadenilles*. A la *Processó* li diuen *sa Marxa* i els *Cavallets* boten no ballen i s'empra per anar d'una part a l'altra, de l'ajuntament a l'església o acompanyant la relíquia del sant a la processó o a la processó a sa Font de Santa Margalida, orlada de raïms. Pels xeremiers varen saber que hi havia una altra música que se semblava a *es Rotlet*. La rescataren i aparellaren *es Passeig* i va anar bé i ara la ballen. Existeix la música de *ses Potadetes* però no han pogut trobar la dansa si bé tenen alguna pista (17).

ELS CAVALLETS DE POLLENÇA

No hi ha una data concreta per als *Cavallets* de Pollença, que cada any surten per la festa de Sant Sebastià juntament amb *l'Estendarter*, portador del tremoladíssim penó. Així com existeix una documentació de la festa de Sant Sebastià des del segle XVIII no s'ha fruit de la mateixa sort pel que fa als *Cavallets*. Els *Cavallets* són dos, vermell i negre, colors de la bandera de Pollença. Ballen, acompanyats de flabiol i tamborins i una xeremia, ara mateix —algun temps els acompanyava la banda de música—, la *Processó* i les *Taules*. Els *Cavallets* antics pesaven uns quinze quilògrams i eren portats per homes fets. Fa uns cinquanta anys que es rebaixà el pes dels *Cavallets* i també l'edat dels portadors. Les antigues cabelleres es canviaren per gorres amb cintes i amb els anys s'ha transformat la indumentària. Miquel Bota Totxo ens ofereix l'estampa dels *Cavallets*: *dos jovencells vestits a l'ample, amb un gipó de fina roba verda rivetat de groc* (18). Com a Felanitx i Artà i a Ciutat el cavaller porta passat fins a la cintura el cavallet (19). Sols els de Pollença porten castanyoles enflocades.

Miquel Àngel March m'informa de la situació present dels *Cavallets* de Pollença. Miquel Àngel March forma part de l'acompanyament musical dels nostres dies i toca el flabiol i el tamborí. Com ja és habitual els *Cavallets* ballen la *Processó*, durant la processó del sant i màrtir, i les *Taules*. El ball de la *Processó* acaba davant l'església abans de l'ofici i, seguidament, al portal ballen les *Taules*, també a l'oferta i acabat l'ofici dins la mateixa església. Després ballen a l'ajuntament, a la rectoria, al fogueró de la Plaça Major, a la residència de Sant Domingo, també a les llars dels mateixos *Cavallets* i alguns llocs més. No fan l'acapte, de casa en casa, per sufragar la festa, com altre temps. L'aixopluc dels *Cavallets*, creu, correspon a la parròquia però tenen el patrocini de l'Ajuntament.

Anys enrera els *Cavallets* eren homes majors i, a vegades, casats. Després d'una època vacil·lant, que els *Cavallets* eren nins de dotze a catorze anys, els

Cavallets són joves de divuit a vint-i-cinc anys i per sorteig, com les *Àguiles*. No hi ha crisi de *Cavallets*, sempre, i tractant-se d'una tradició hi ha gent disponible. Si s'hagués seguit aquest procediment del sorteig, segurament el sen Tomeu Aleix no hauria dansat quasi dues dotzenes de vegades els *Cavallets* pollencins.

I amb aquestes notes finalitza l'aproximació als *Cavallets* de Mallorca.

MIQUEL PONS

Cala Figuera, de Santanyí, juliol 90

NOTES

- (1) *Ensayos de crítica musical* (Palma, 1908).
 - (2) B. Font Obrador. *Historia de Lluçmajor*. V. II (1974), p.23.
 - (3) José Rullan y Mir. *Historia de Sóller* (Palma, 1876), I.
 - (4) Miquel Pons. *Cavallets i Dama*. «Felanitx», 27-VIII-1971.
 - Els Cavallets i altres danses de Felanitx* in «Els cavallets, Sant Joan Pelós i Sant Marçal» (Felanitx, 1975). «...se gastaren... 3 lliures per adobar los cavalls cotoners i cotó i flochs per los minyons de Felanitx», «per los minyons que vengueren de Felanitx a ballar cosis ab broceret, 3 lliures». «Llibre de Determinacions», 1671, Arxiu de Manacor.
 - (5) Miquel Pons i Bonet. *Pregó de Sant Jaume* (Santanyí, 1984).
 - Segons Joan Muntaner es coneixien amb aquest nom els minyons que participaven a la representació de l'entremés *El Angel Custodio de Mallorca*. «B.S.A.L. 32» (1961-1962).
 - (6) *Poesies mallorquines* (Palma, 1876).
 - (7) D.C.V.B. d'Alcover-Moll, V. 3 (Palma, 1985). «Ferias y Fiestas. San Agustín. Felanitx, 1962». «Els cavallets, Sant Joan Pelós i Sant Marçal» (Felanitx, 1975).
 - (8) *La carrossa de Sant Antoni de Pàdua*. «Bellpuig» núm. 7, Artà, 5-VII-1960.
 - Informació d'Antoni Ginard Cantó. 4-VII-1990.
 - (9) *Las danzas procesionales de Mallorca* in «Historia de Mallorca» coordinada per J. Mascaró Pasarius, V (Palma, 1974). *Els cavallets de Mallorca*. «Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación», LXIX (Palma, 1967) i «Trabajos del Museo de Mallorca», 10.
 - (10) *Recort / de la / Festa de Sant Antoni de Pàdua / celebrada en Artà / lo 13 de juny de 1901 / Tipogragia Catòlica, carrer del Pi, 5 / 1901.*
 - (11) Informació 7-VII-1990.
 - (12) *Dos estampas del siglo XVIII relativas a la fiesta de San Agustín* (Felanitx, 1960).
 - (13) *Rincones de Nuestra Historia*. I (Felanitx, 1964).
 - (14) *Die Balearen...* 1869-1891. «Costumbres de los mallorquines» (Palma, 1955).
 - (15) De Pere Xamena, obra esmentada. De Gabriel Llopart, obra esmentada. De Jaume Oliver i Oliver: *Pròleg* a «Un ciutadà a matances». F. i F., 1954, i *Festa de Sant Agustí*. F. i F. 1957.
 - (16) Miquel Pons. Entrevista amb l'amo en Jaume Grimalt i Adrover. 18-XII-1974. Referència a *Els cavallets i altres danses felanitxeres* in «Els cavallets, Sant Joan Pelós i Sant Marçal» (Felanitx, 1975) i *Els oficis* (Felanitx, 1982).
 - (17) Entrevista els 3 i 5 de juliol del 1990.
 - (18) *Històries, tradicions i llegendes* (Palma, 1986). Pp. 93-96.
 - (19) Quan parlava de *Cavallets* em referia a cavall i cavaller i a cavall sol.
 - (20) Comunicació de Miquel Àngel March. 6-VII-1990.
- Nota final: Després de redactades les presents notes sobre les danses dels *Cavallets*, mossèn Antoni Gili em comunica una troballa, realitzada a un diari del segle XIX, que a Inca, a l'entorn del 1884, es ballaven *Cavallets* quan ja no hi havia frares franciscans i amb motiu de la festa de Sant Antoni de Pàdua, que no celebraven el 13 de juny sinó dins la tardor.

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

«Ses Sales»

El ball, element indispensable de la festa

per Maria Vidal i Vidal

Així parla Mossèn Alcover de «Ses Sales»:

«És una costum molt estesa per fora vila dins tot Mallorca, que s'apleguen estols de fadrins, i se'n van sonant guiterrres i guiterrons i canta qui canta per ses cases perquè els donin panades, i llavò fan un grandió ball, a on conviden ses fadrines de ses cases que los donaren cosa, i no ho vulgüeu sebre si n'hi ha de bots i esclafits de tot es cos; ballen fins que tenen alè».

En efecte, antigament «Ses Sales» constituïen una tradició ben arrelada als pobles de Mallorca. També se li donava el nom de «Sa capta de ses panades». No sabem d'on ve exactament aquest nom de «Ses Sales». Una teoria és que ve de la cançó «Picau sal», que un temps cantaven els al·lots que anaven amb el Solpàs:

«Picau sal
de la canal
de la canella!
Dau-mos pa i escudella».

Però realment no se sap. Devien ésser molts de pobles els que les feien, jo en tinc notícies de Búger, Calonge, Campos, Felanitx i Son Macià, al qual em referiré principalment, ja que la meua informació ve de persones que vivien la recuperació de «Ses Sales» allà.

De quan es feien? No se sap però és una tradició relacionada amb les «caramelles» de Catalunya. Potser ens la varen dur amb la conquesta. El que és cert és que ja es parla de «sala» en els segles

Son Macià. Estol de sonadors en el ball de bot

XIII i XIV; ho trobam documentat al «Curial e Güelfa» (Barcelona), al «Tirant lo Blanc» (València) i al «Blanquerna» (Mallorca). Aquestes obres mencionen el mot «sala» com a àpat. De totes maneres, no tenim cap data segura de quan es comença a fer aquesta tradició.

Però passem a veure un poc millor en què consistien «Ses Sales».

El diumenge de Pasqua, l'ofici es feia a trenc d'alba i després es feia un berenar, amb el «frit pasqual» com a element bàsic. Després de tot això començaven «Ses Sales». Un grup de joves, al qual es donava el nom de «salers», recorria tot el poble anant de casa en casa i, fins i tot, a les cases de fora vila, demanant els productes típics de Pasqua (panades, robiols

i crespells), així com ous i llet. Això ho feien cantant, acompanyats d'instruments molt bàsics. Duien covos i paners per ficar-hi els aliments que els anaven donant. D'això se'n deien «Ses Sales». Llavors, passats dos o tres dies, feien un sopar en què es menjaven tot el que havien captat. I el diumenge següent, dia de l'Àngel, es feia un ball de bot on participava tot el poble. Hem de dir que quan anaven per les cases cantant, amb les cançons també aprofitaven per convidar la gent al ball.

Tot això duia una sèrie de rituals, molts d'ells enfocats principalment a la ballada, que com tota ocasió de festa (escasses en aquell temps), era esperada amb

molta d'il·lusió i duia molts de preparatius.

Podem parlar de tres fases, dins aquesta festa de «Ses Sales»:

- 1.ª Concepció del programa.
- 2.ª «Ses Sales» pròpiament dites.
- 3.ª La ballada.

La cosa començava a mitjan Quaresma, quan es feia el que podem anomenar «concepció del programa». Es reunien els «salers» que, com ja és de suposar, eren tots homes. Solien esser homes joves, moltes de vegades eren els «quintos» del poble. Normalment hi havia un grup de «salers» per cada poble i les seves rodalies. En aquesta reunió, a part de programar un poc el dia de «Ses Sales», es feia una cosa que tenia gran expectació: el sorteig per saber qui seria el «saler major». La principal funció d'aquest seria obrir la ballada el diumenge de l'Àngel i distribuir un poc qui havia de ballar amb qui; també vigilaria perquè les coses es duguessin a bon terme i no hi hagués res que espenyàs la festa. En resum, duia un poc el maneig de tota la ballada.

Després de tots els preparatius, arribava el dia de Pasqua i, per tant, «Ses Sales». De vegades no bastava tot el dia per anar a totes les cases a captar i havien de seguir el dilluns, la segona festa. Fins i tot hi havia llocs on s'acabava el dilluns quan feia fosca. Els «salers», per cantar, anaven acompanyats de guitarres, guitarons i violí, fins i tot algun orgue. També podien dur alguns instruments de percussió (ferreguins, xorracs...). Abans de cantar, solien demanar a l'amo o la madona si volien «salers»; i si a la casa no hi havia cap desgràcia (morts o malalts), contestaven que sí. La primera cançó la cantaven al batle i després ja partien de casa en casa.

Les cançons estaven, podríem dir, un poc estructurades. Eren estrofes que els «salers» triaven com volien, de les moltes que sabien. En cantaven devers quatre o cinc a cada casa. En aquestes cançons primer hi havia una salutació, que solia esser d'una estrofa.

Després venien les estrofes en les quals es demanaven panades, etc. (dues o tres estrofes). Per acabar, es donaven les gràcies i es pregava perquè aquella casa tingués una bona anyada (una o dues estrofes). En cas que no els donassin res, cosa poc freqüent, també hi havia estrofes per desitjar-los mala anyada i enflocar-los alguna burla. Fins i tot, algunes vegades les cançons seguien un fil argumental.

Vet aquí algunes de les estrofes que es cantaven a «Ses Sales»:

«Ara que som arribats
a casa de bona gent,
diguem tots: Alabat sia
el Santíssim Sagrament!».

«Lo Santíssim Sagrament
sempre lo hem d'alabar.
És ell que mos ha de dar
memòria i enteniment».

«Deixem lo dol, deixem lo dol!
i cantem amb alegria,
puix venim a dar els molts anys,
per les Pasqües, a Maria».

Com podem veure, aquestes tres primeres estrofes són de salutació. Vegem-ne ara algunes per demanar panades:

«En aquesta casa honrada
ja hi comença a sortir fum.
Els deuen encendre el llum,
per donar-mos sa panada».

«Dau-mos coca o flavó,
o sinó una panada,
o un fil de sobrassada,
o un ou d'es nieró».

«Madona les heu de dar
grosses i ben atapides,
que, si no estan beneïdes,
noltros menam s'escolà».

«Fadrina qui donarà
panada grossa bastant,
la farem seure davant
en es ball que se farà».

I algunes d'agraïment:

«La panada que heu donada
sia per bona amistat.
Molts d'anys i amb sanitat
puguem veure tal diada».

«A l'amo d'aquesta casa
Déu n'hi do la sanitat,
ses sales plenes de xeixa
i ets orons tots plens de blat».

«Amb Déu siau! Mos n'anam.
Fareu Pasco amb alegria;
i en es ball sa vostra fia
podrà treure tot s'estam».

I si no els donen res:

«¿No mos donau sa panada?
No la vos agraiem;
i a sa fia li direm:
—Ratada! més que ratada!».

«A l'amo d'aquesta casa
Déu no n'hi do sanitats,
ses sales plenes de rates
i ets orons d'escarabats».

«Ses sales vos hem cantades,
i no n'heu fet sentiment.
Gafarem una sarment
i vos darem sarmentades».

Evidentment, n'hi ha moltíssimes més, però això només volia esser una petita mostra.

La música sempre solia esser la mateixa, però variava d'un poble a un altre. A Son Macià, per exemple, el violí tocava tot el temps i també feia tot sol la introducció entre estrofa i estrofa. Com hem pogut veure, les estrofes tenien

Carrer d'en Rubí, 5
Tel. 71 38 21
07002 Palma (Mallorca)

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

un gran sentit religiós i de fertilitat.

Passades «Ses Sales», el dimarts o dimecres se solia fer el sopar dels «salers». S'havia de fer aviat perquè el menjar no es perdés. En el sopar es menjaven les panades, robiols i crespells que havien captat i amb els ous feien truites. En aquest sopar només hi participaven els «salers».

Però després venia la festa grossa en la qual hi participava tot el poble: el ball de bot del diumenge de l'Àngel. Vegem com es feia a Son Macià, que és d'on en tinc més notícies.

Aquesta ballada es feia a l'era i aixecava gran expectació, sobretot just abans de començar, ja que es feien els que llavors s'anomenaven «ets encants»: es pagava per triar la «salera major». Recordem que el «saler major» havia estat triat per sorteig a mitjan Quaresma. Però de «salera major» encara no n'hi havia cap. Aleshores, dins el poble hi havia tres o quatre al·lotes preferides, que estaven assegudes a un banc i els fadrins pagaven cada un per la que volia que obrís el ball. S'arribaven a pagar sumes altíssimes, fins i tot equivalents a una quarturada de terra. Per això «ets encants» eren molt esperats i suposaven un gran espectacle. S'ha de tenir en compte que devia esser una de les poques ocasions que hi havia de poder ballar amb l'al·lota i festejar-la. Això ara ja no té sentit, però explica que en aquells temps es pagassin tants de doblers. La fadrina per la qual es pagava més, es convertia en la «salera major». Ella i el «saler major» obrien la ballada. Però el «saler major» podia no ballar amb ella, perquè ho fes en el seu lloc el que havia pagat la quantitat més alta, que com és de suposar sempre devia esser el seu pretenent.

Després es feien una rotlada o dues i començava el ball. El «saler major» ajuntava els fadrins i les fadrines que volien ballar. Un detall curiós és que quan un fadrí

Son Macià. Salers cantant

volia ballar amb una determinada al·lota i el «saler major», perquè no se'n donava compte, la donava a un altre, el pretenent, en sentit de protesta, tirava el seu capell al mig del rotlo.

Els instruments bàsics que usaven els sonadors eren, com podem suposar, violí, gitterres i guitarons; més endavant es va incorporar l'acordió. I els balls que es ballaven eren exclusivament jotes i mateixes, ja que a la comarca de Llevant no es ballaven boleros ni fandangos.

En mig de la ballada es feia una rifa d'ensaimades i rollets. Els doblers que s'obtenien eren per pagar les despeses de la festa, que no eren moltes. Per posar un exemple, diré que el violinista s'havia de contractar, perquè no abundaven. Però hi havia poques despeses perquè el poble col·laborava amb tot: deixaven bancs i taules per posar allà, duïen menjar, begudes, etc.

Suposava, doncs, una gran bauxa, i així es donaven per acabades les festes de Pasqua. Però aquesta tradició, com tantes altres, amb la repressió de la dictadura es va acabar. I a Son Macià també. D'ençà d'un poc després de la guerra i fins a, més o manco,

1970, a Son Macià no hi va haver «Sales». Però Pere Fons, capellà d'aquell poblet, va renovar la tradició entre devers 1966 i 1973, amb l'objectiu d'obtenir doblers per restaurar l'església: en lloc de demanar panades, es demanaven doblers. I ho va aconseguir: va poder restaurar l'església i també va recuperar «Ses Sales», ja que de llavors ençà es tornen a fer (demanant panades), igual que també s'han recuperat a altres pobles, com Felanitx, per exemple. Una vegada recuperades, l'estol de «salers» duia al davant una bandera espanyola; després duia l'espanyola i la senyera, i ara només du la senyera.

Tot i amb això, la festa ara ja ha perdut el caràcter jeràrquic i ritualista que tenia. Vegem algunes diferències; ara s'assatgen les cançons i solen cantar les mateixes amb tres o quatre variants; antigament no s'assatjaven i, a més, eren molt més riques en estrofes, no repetien tant. Ja hem dit que només hi anaven homes joves a cantar-les; quan es varen recuperar també hi anaven homes, però fa uns deu anys que ja hi van dones. A més, ara la gent que hi va és de totes les edats, no només joves. I també es combinen amb

les estrofes velles altres de noves que s'han anat inventant.

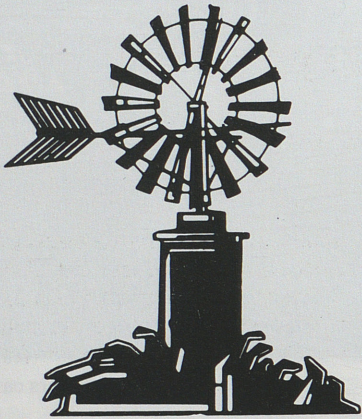
Demanant a Pere Orpí, que ha estat rector de Son Macià i ha viscut la seva recuperació, la seva opinió, em diu que era una cosa

que abans s'esperava i es feia amb més il·lusió perquè no hi havia totes les festes que volien, com hi ha ara. Creu que ara «Ses Sales» es tornen a fer per recuperar les nostres arrels, però no

pel motiu que va néixer aquesta festa.

De totes maneres, pensa que a Son Macià encara són bastant autèntiques.

MARIA VIDAL I VIDAL

Diario de Mallorca

un diari

per a tots els mallorquins

BIBLIOTEQUES MUNICIPALS

1990

Son Rapinya
Llac de Banyoles, s/n.
C.P. 07013

Son Ximelis
Cap Blanc, s/n.
C.P. 07011

Rafal Vell
Pere Ripoll Palou, 9
C.P. 07008

Gènova
Barranc, 2
C.P. 07015

Establiments
Pça. Immaculada, 3
C.P. 07010

Sant Jordi
Bauçà, 31
C.P. 07199

Arenal
Pça. G. Rul·lan Garcías, 5,
1er pis. C.P. 07600

Coll d'en Rabassa
Bailèn, 38
C.P. 07007

Blanquerna
Sant Joaquim, 9
C.P. 07003

Son Gotleu
Regal, 105
C.P. 07008

Sa Indioteria
Gremi Tintorers, s/n.
C.P. 07009

Polígon de Llevant
Ciudad de Querétano, 3
C.P. 07007

Molinar
Xadó, 7
C.P. 07006

Horari
Dilluns a divendres: 15-21 h.
Dissabtes: 10-14 h.

Cort
Pça. Cort, 1
C.P. 07001

Horari
Matins: 9'30-13'30 h.
Horabaixa: 17-20 h.
Dissabtes: 9'30-13 h.

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

Entrevista:

Francesc Vallcaneres

Els Cossiers d'Alaró: una recuperació possible?

per Aina M. Sansó i Rosselló i Maria Sampol i Ballester

Francesc Vallcaneres és un alaroner d'arrel, encara que viu a Ciutat. El seu treball burocràtic no l'impeideix de dedicar-se en cos i ànima a la cultura popular. Ell mateix es reconeix com a romàntic perdut. Aquest romanticisme, ben sà per altra part quedà patent al llarg de la tertúlia cordial que vàrem tenir amb en Xisco.

Des que es va interessar pel tema del folklore no s'ha aturat d'arreglar material i documentació sobre els Cossiers. Aquesta llarga recerca ha donat a la fi el seu fruit en el llibre *Els «cossiers d'Alaró»*, aproximació al fet dels Cossiers de Mallorca que l'Ajuntament d'Alaró té en vies de publicació.

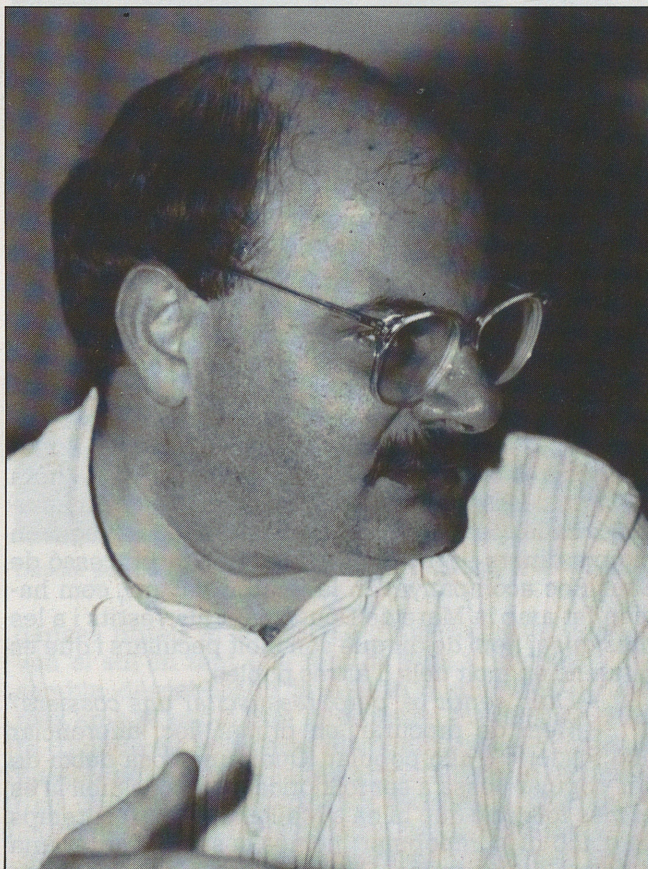
—Xisco, per què no ens expliques una mica la llarga trajectòria que aquest llibre i tu heu recorregut plegats durant aquests anys?

—Tot va començar l'any 74, quan jo tenia 18 anys. Vaig veure un article al diari que deia que s'havia inaugurat una «Escuela de Danza» i hi vaig anar. Devers el 80 vaig començar a tenir interès pels cossiers i també a veure les coses més clares. El 79 i el 80 vaig viure a Barcelona i com que em sobrava temps vaig poder recórrer molts d'indrets on vaig veure tants de cossiers similars als que jo havia vist per aquí... per Algaida, Montuiri... que quan vaig tornar l'estiu del 80, ja venia amb ganes d'escorcollar-ne el significat. També vaig viure al País Basc i també en vaig veure a balquena, de cossiers. Varen ser els cossiers forans els que em mostraren els d'aquí. Jo creia, com molta de gent, que això de cossiers era una cosa anecdòtica, de Cal Dimoni.

—I què pretens amb la publicació d'aquest llibre?

—Primer de tot he de dir que aquest llibre és el resultat d'una feina de molts d'anys, d'una tasca que com sabeu m'apassiona. I trob que no hi ha dret que només jo conegui aquesta informació i les conclusions a les quals he arribat. No cerc cap personalisme, m'és igual que el llibre surti amb nom o sense nom, i, com vosaltres sabeu, no hi ha cap pesseta a guanyar, en tot cas qualcuna a perdre. I ja seria tocar amb un dit en el cel que els alaroners s'hi engrescassin i que entre tots fessin possible tornar tenir els cossiers al carrer com antany.

—Parlem un poc del tema de l'origen dels cossiers, que tu tractes molt exhaustivament al teu llibre. Perquè sembla que els cossiers d'ara ja tenen poc a veure amb els d'abans.

—Efectivament. Si per alguna cosa m'agradaria que servís el llibre és per a destruir els mites increïbles i absurds que trobam aquí i allà sobre els orí-

gens dels cossiers. Tot allò de cossis per ex. o allò d'Escòcia, no té cap ni peus. Cossier ve de «cós» i «cós» de córrer, únicament i exclusivament, i es diuen cossiers perquè feien una dansa de córrer, no en el sentit literal, sinó en el de deambular o de recorregut.

—*Més enllà de l'etimologia, però, Francesc Vallcaneres explica al seu llibre molt clarament l'origen dels cossiers: «Per a obtenir el favor de les divinitats agràries l'home efectuava una sèrie de celebracions, que són la llavor de les festes que avui celebrem. Les danses, per tant, gairebé tenen un origen cultural (de culte) i és una resta d'antigues litúrgies destinades a genis o a déus. Per tant, crec que el ball dels cossiers és una resta arcaica d'unes cerimònies més o manco complexes d'adoració i culte a les divinitats agràries, un ball de fecundació de la terra per a propiciar les collites i d'agraïment per haver-se produït l'esplet.*

Aquest ball, amb tota l'erosió i les transformacions que comporten la seva existència multiseular, ha arribat fins a nosaltres com un vertader fòssil, que ha suportat els entrebancs del temps, la història i el voltar del món. El seu origen, és perfectament possible situar-lo dintre de l'època de les més primitives manifestacions humanes de culte a un ésser superior...».

—*Ens podries esmentar la història i les característiques dels cossiers d'Alaró?*

—De tots els cossiers de les Illes, els d'Alaró són, sens dubte, els més arcaics, i els que conserven més similitud amb els d'arreu del món, això és evident tant amb els vestits com amb les músiques. Els cossiers d'Alaró varen deixar de sortir l'any 1939 i, segons els testimonis que he rebut el dissabte de la Mare de Déu d'agost feien una processó enrevoltant el llit de la Mare de Déu. El dia de Sant Roc, una hora abans de l'ofici anaven a « cercar fadrines », aquest costum consistia a anar cada un dels cossiers a la casa d'una al·lota parenta o coneguda i acompanyar-la vestit de cossier i dansant fins al portal de l'església, i així tantes vegades com compromisos tenia aquest cossier, després durant l'ofici ballaven l'oferta i després la Cadena. Després de l'Ofici i fins l'hora de la processó del Sant feien « la capta », és a dir, anaven a ballar per cafès i cases particulars i replegaven alguns diners i presents. A l'hora de la processó de Sant Roc acompanyaven la imatge ballant, com havien fet amb la Mare de Déu. Quant als vestits i a les músiques, hem de dir que són molt peculiars i que es diferencien molt dels d'altres pobles.

—*Quin sentit té, però, ressuscitar uns cossiers?*

—Hem de procurar, en primer lloc, diferenciar allò folklòric d'allò popular. Quan una cosa deixa de ser popular passa a ser folklòrica, per ex. la Sibil·la és el més folklòric que hi ha a Mallorca, al mateix temps és d'allò més impopular: només la saben cantar una dotzena de persones. Una cosa que no és folklòrica en absolut és Mecano, però sí que és popular: tothom sap cantar les seves cançons. Els cossiers són, en canvi, folklòrics. Es tracta, doncs, de renormalitzar la funció que tenien dins els pobles de Mallorca

adaptant-la al temps actual. Es tracta de convertir en popular un fet folklòric.

—*Quan podem considerar un fet com a popular?*

—Jo he arribat a la conclusió que cap fet no era popular si no reunia aquestes tres condicions: l'anonimat, la inconsciència i la solució de continuïtat, per ex. temps enrera gens de pena no passava el meu padrí de si hi hauria o no cossiers per Sant Roc, estava ben clar que sí que n'hi hauria. I si qualque any no n'hi havia per falta d'obreria no passava res, la gent continuava tan tranquil·la; era la inconsciència i la continuïtat de què parlàvem, i no oblidem l'anonimat, s'han mort tantes de coses per culpa dels «protagonismes», és quan parlem dels Cossiers d'en... o de l'Escola d'en... o del Ball d'en... quan es fot la història.

—*Realment és impossible una recuperació que mantingui aquestes tres condicions.*

—És clar, però ja ho heu dit, es tracta d'una recuperació. I hi ha una recuperació si hi ha hagut malaltia prèvia. Aconseguir una recuperació digna és una tasca difícil perquè han canviat els costums de la gent, i perquè la mateixa funció que acomplien els cossiers l'acompleixen ara moltes altres activitats, la funció que té avui la Rua la pot fer una discoteca de Gomila o un bon film o fins i tot el vídeo, però fa setanta anys la funció d'uns cossiers o d'un Ball de pagès només l'acomplien aquestes coses. El ventall de possibilitats d'avui és molt ampli i davant la possibilitat d'un dia de platja per ex. els cossiers perden l'argument, la gent un temps no podia triar tant, venia «batre» i tothom a batre! venia temps de segar o de collir oliva i tothom al tall! i venia Sant Roc i tot el que s'oferia era mel, tot ho haurien trobat bo!!!

—*A altres pobles de Mallorca s'ha duit a terme una recuperació de cossiers i l'adaptació per part de la gent ha estat molt desigual, si el teu llibre aconseguix que els cossiers d'Alaró ressuscitin, com creus que anirà?*

—Això és el repte, s'ha d'aconseguir una recuperació adaptada al medi. Tot rau a trobar el pany de les set claus per recuperar-ho correctament i no fer una animalada. És tan bo de fer un doi... s'hi pega un paper de fumar. El que passa també és que tothom hi vol dir la seva i amb aquests temes de cultura popular hauria de passar «com deia una professora meva» com l'electricitat: no hi entenem però si tocam res que no puguem tocar ens enrampam, si quan qualcú diu una batallonada s'enrampàs, per ventura no en diria d'altra. Jo desig que Alaró accepti els cossiers i els admeti com a seus, però sé que si es fa l'esforç de la recuperació és córrer el risc del fracàs. Malgrat tot els cossiers han d'esser dignes, encara que tinguin un paper diferent del d'anys enrera. Indiscutiblement val la pena córrer el risc, sempre tendrem el goig intern d'haver-ho provat.

**AINA M. SANSÓ I ROSSELLÓ
MARIA SAMPOL I BALLESTER**

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

El ball dels dimonis a Artà

per Montserrat Santandreu

De dimonis a Mallorca n'hi ha molts. Com pertot. Això ningú no ho posarà en dubte, i molt menys dubtarà a afirmar que la majoria no es dediquen precisament a ballar. És, però, per la festa de Sant Antoni de gener quan els mallorquins ens podem delectar amb la seva presència d'una forma més manifesta. I són d'aquests dimonis, dels de broma, dels quals parlarem. Són molts el pobles de la nostra illa que celebren la festivitat d'aquest sant. Però si bé el sant s'erigeix en el protagonista de la diada que commemorem en nom seu, els dimonis s'esforcen sense miraments a fi d'obtenir un paper no menys relevant dins el repertori festiu. Aquest afany és, sens dubte, recompensat. Almenys a Artà, on la festa de Sant Antoni no seria el que és, ni de bon tros, sense la presència de dos feréstecs dimonis.

De la presència del dimoni a Mallorca i la seva incidència dins la tradició popular, i especialment pel que fa a la festa de Sant Antoni Abat, ja se n'ha parlat molt. Els seus orígens, la seva irrupció dins la nostra història, la manipulació que en féu el cristianisme, etc. han estat temes sinó estudiats, albirats per antropòlegs, historiadors i psicoanalistes. Un tema que sembla oblidat respecte d'aquests personatges tan infernals i alhora tan populars dins la imatgeria mallorquina potser sigui el que fa referència als balls o danses que interpreten quan, per mitjan gener, tal i com apareixen al sant en forma de temptació allà al desert, fan acte de presència per les places i carrers del poble que els ha recreat.

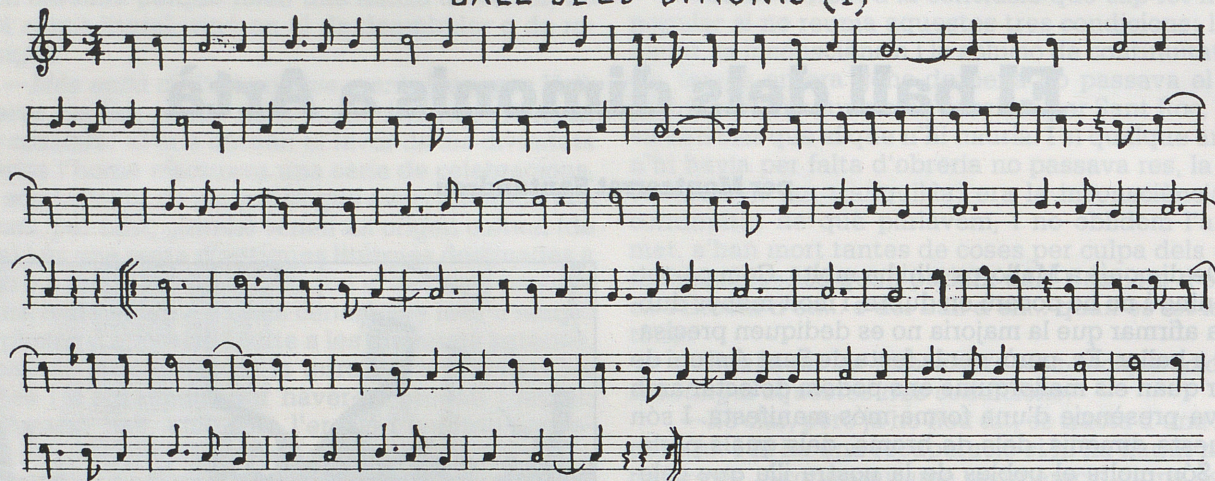
Es fa difícil especificar de forma general què fan actualment els dimonis mallorquins quan, acompanyats per la banda municipal de música de torn, executen un seguit de moviments o, si més no, els insinuen. En el cas que així ho facin —hi ha pobles on es limiten a passejar-se enmig de la gent— fins a quin punt podem afirmar que es tracta d'un ball o d'una dansa? Tal vegada sigui al poble d'Artà on la festa antoniana, que es ve celebrant des de temps immemorials, conserva una major autenticitat i puresa. La seva parella de dimonis no n'és una excepció. Ja en el segle XVII tenim notícies de la seva presència activa en la festa. Psicoanalistes com Bachelard (1) veuen en aquests incestuosos éssers les reminiscències llunyanes d'aquells bruixots que, en un temps remot, dirigien els rituals ígnics en pro de la fecunditat de la tribu a la qual pertanyien a fi d'assegurar la seva supervivència. Aquests mags, mitjançant unes

Dimoni petit ballant al so de la música. Al fons, el dimoni gros.

danses rituals al voltant de grans fogueres, invocaven el sol en tant que font de vida i procreació. No sembla descabellada la relació d'aquestes cerimònies amb el paper que interpreten els dimonis d'Artà. Un que els veu ballar al voltant dels foguerons la nit anterior al dia de la festa podrà recrear fàcilment dins la seva imaginació les escenes a què abans féiem referència. Seria arriscat, però, refiar-nos cegament d'aquestes interpretacions i deduir, per exemple, que els salts que fan els dimonis artanencs quan ballen tenen el seu origen en els que proferien aquells atàvics «xamans» quan desfilaven enmig de flames i calius clamant les virtuts de l'astre de la vida.

BALL DELS DIMONIS (1)

Ball dels dimonis: Amb aquesta tonada ballen els dimonis d'Artà el dissabte i el dia de St. Antoni Abat, pels foguerons i per les places i carrers envoltats d'al·lots. Transcripció de M. Fuster per a la revista *Bellpuig*.

Del ball dels dimonis d'Artà, així com de la imensa majoria dels que coneixem a Mallorca, no en coneixem cap que, coreogràficament parlant, se cenyeixi a unes pautes estrictes d'execució que s'hagin heretat segle rera segle i donin lloc a una dansa consolidada i exclusiva per a l'ocasió. Els balls dels dimonis es basen en una interpretació més aviat lliure, i amb això volem dir mancada d'una coreografia estricta i complexa. Els dimonis d'Artà, que degut a la seva tradició i fama han estat mirall per a molts d'altres pobles de l'illa (sobretot en aquests darrers anys, quan la festa dels dimonis ha sofert una institucionalització encara més transcontextualitzadora), interpreten al so d'una solemne tonada un ball ben simple. Situats al mig de les rotllanes que els fa la gent per les places i carrers de la vila, representen una dansa basada en un seguit de petits salts, acompanyats amb el ritme ternari de la partitura, i consistents en un avançament de la cama en lleu semiflexió cap a la part contrària, això és, cap a la que sosté el pes del cos. L'alternança d'aquests moviments es complementa amb sinuosos desplaçaments rotatoris sense sortir del rotlo i sempre de cara als espectadors. A més, durant tot el ball —i per tot allà on van— sostenen una gruixuda canya fèl·lera i la fan brandar passantse-la d'una mà a l'altra en una posició lleugerament inclinada. Així doncs, si no s'incorre en moviments exagerats ni descompassats respecte de la música, hem de considerar-lo un ball sense gaire complicacions.

Aquest és el ball que fan els dimonis d'Artà. Un ball sumptuós, conduït per una tonada no menys cerimoniosa transcrita, sens dubte, per algun eclesiàstic

docte en la matèria. Però al marge d'aquesta melodia —diguem-li l'oficial— amb la qual els artanencs identifiquen la festa, existeixen moltes altres tonades i variants distintes d'aquesta i no menys genuïnes que el poble entona un cop i un altre quan surt a cantar i brufar pels foguerons o quan revolta a la cavalcada de l'endemà al matí. A aquestes tonades, moltes d'elles variants de l'oficial i d'altres força diferents —i encara pendents d'esser transcrites pels nostres musicòlegs— devien dansar-les temps enrere els dimonis? I la seva diversitat de ritmes, donava lloc a una diversitat de balls o a distintes variants? Es fa difícil contestar aquestes preguntes. D'altra banda, els documents que ens ho poden aclarir són ben pocs, si és que n'hi ha que tractin del tema... Ens conta el P. Ginard (2): «Tot el dissabte de Sant Antoni Abat, els dimonis d'Artà es belluguen. El matí es posen unes espartenyas noves i el vespre ja les se treuen velles. Després de la volta pels foguerons, blans de botar i ballar, es retiren a les tavernes. Hi van a beure —i plou damunt el banyat— i a recollir qualque dineret. Mirau si està perdut el món. Els dimonis i tot han tornat viciosos, vull dir, afectats de suc».

El que ens conta l'insigne folklorista no ens aclareix gaire les coses. Encara ara, els dimonis ho fan, això. No se'ns especifica com boten i ballen, encara que quaranta anys enrere —el P. Ginard ho escrigué el 1959— ho devien fer com ara o d'una forma similar. Gent vella del poble assegura que el ball actual, comparat al de principis de segle, no ha variat gaire, però que tenen present haver vist ballar els dimonis de forma menys ortodoxa a la d'ara, sobretot quan vol-

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

"SANT ANTONI GALAFARNER" (2).

Sant An-to-ni va-per-mar-so-nant u-na cam-pa-ne-ta tots es pei-xos de la
 mar ba-llen dins u-nacam-bre-ta n'hi ha-via undemolt pe-tit que ba-lla-va més po-lit el
 ga-fa-ren per sa cosa el ti-ra-ren dins bar-ce-lo-na de bar-ce-lo-na(a) ciu-tat hi ha-via un
 po-bre gati-u-na tru-ja ma-ri-ne-ra quemo-llia u-na quar-te-ra u-na llo-ca
 amb un po-llet mal li cai-gués s'ull en-dret de s'ull en-dreta s'es-que-rra sor-tí sa jai-a mi-que
 la i va fer quec-que-re-quec

Sant Antoni Galafarner: Tonada antiga de St. Antoni. El ritme, amb compàs binari, devia imposar una dansa distinta. Devers l'any 1935 encara es cantava, concretament al fogueró de l'estol de les Femenies del carrer Fondo. Música transcrita per Jaume Ginard Palou i escorcollada per Pere Ginard Ferrer.

taven els binerbos la nit de la vigília. Conten que, amarats de suc, interpretaven al so esborrat de les cançons que la gent corejava unes danses més vitenques, de ritme més intens i moviments més violents i convulsos. Per tot això, la canya era indispensable i amb ella, a més d'escampar la caliuera entre la brivalla exaltada, empatxaven les jovenetes —i no tan jovenetes— com si d'un fal·lus gegant es tractàs i simulaven accions grolleres de tota mena. Curiosament, era el dimoni petit el que més temor causava. Ell era, i encara avui ho és, el més enfitós dels dos. Més àgil de moviments que el dimoni gros (que a Artà és més aviat el comparsa, de còrpora més feixuga i caràcter més betzol) és el que duu la iniciativa i actua, mai més ben dit, com un autèntic dimoni. És per això que a Artà «no pot esser dimoni qualsevol». Altre temps, es barallaven per esser dimonis i no calia ensenyar el ball a cap dels aspirants que, ja d'al·lots, el tenien ben après.

Del que ens resta de les seves danses en podem fer moltes interpretacions. La descontextualització de la festa dels dimonis, com ha succeït amb tantes altres, potser ha tergiversat una mica el seu sentit originari i el que tenim ara n'és el resultat.

Si bé resta a fer un estudi profund sobre el ball dels nostres dimonis i la seva simbologia i evolució al llarg dels segles, cal tenir sempre present una cosa, i és que els dimonis, abans de ballar, han d'esser fidels a la seva condició de prínceps de les tenebres i

representar el seu paper com a tals. Mantenir aquests trets sí que és factible, i tenir cura de la seva continuïtat en les nostres tradicions és una obligació, més del poble en si que de les institucions, en la mesura que ens és possible. Així, la funció dels dimonis seguirà essent, com diu Janer Manila (3), la de vetllar per la bona marxa del joc i marcar el cercle màgic on té lloc el ritual de la festa i, podríem afegir que, com a Artà, seguir any rera any amb el seu repertori d'impertinències, temptacions i jutipiris en contra del sant i, al mateix temps en contra dels pudors establerts dins aquesta societat. Perquè si hi ha una cosa que un dimoni no pot deixar de fer és la d'importunar a tort i a dret tot el que es belluga. Per això són dimonis.

MONTSERRAT SANTANDREU

Orientació bibliogràfica:

(1) Bachelard, G.: *Psicoanálisis del fuego*. Alianza Editorial, Madrid.

(2) Ginard Bauçà, Rafel: «Els dimonis d'Artà», a *Bellpuig* núm. 5, Artà, maig de 1959.

(3) Janer Manila, Gabriel: *Mallorca, els dimonis de l'illa*, Enciclopèdia de Temes Catalans núm. 5. Edicions Mil·lenari.

Genovard Servera, Gabriel: «Psicoanàlisi de la festa de Sant Antoni», a *Lluc*, núm. 701, Ciutat de Mallorca, gener-febrer 1982.

Enciclopèdia de Medicina i Salut

Per a qui vol conèixer el funcionament del cos i s'interessa per la salut.

10 volums

Relligats en guàflex de color gris.

4.000 pàgines de text.

5.000 il·lustracions en color.

600 requadres fitxa **EL QUE CAL SABER.**

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA
nova edició

Més de 12.000 pàgines de text.
 42.000 il·lustracions, la majoria inèdites i a tot color:
 4.500 mapes, plans i fotografies aèries.
 255.000 accepcions: 30% de temes catalans, 10% de lexicografia, 60% de temes universals.
 Enquadernació luxosa en guàflex i lletres estampades en or.

✂

Estic interessat a rebre més informació sobre les obres marcades amb una X, en condicions especials de subscripció.

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA _____

HISTÒRIA NATURAL DELS PAÏSOS CATALANS _____

CATALUNYA ROMÀNICA _____

HISTÒRIA ECONÒMICA DE LA CATALUNYA CONTEMPORÀNIA _____

ENCICLOPÈDIA DE MEDICINA I SALUT _____

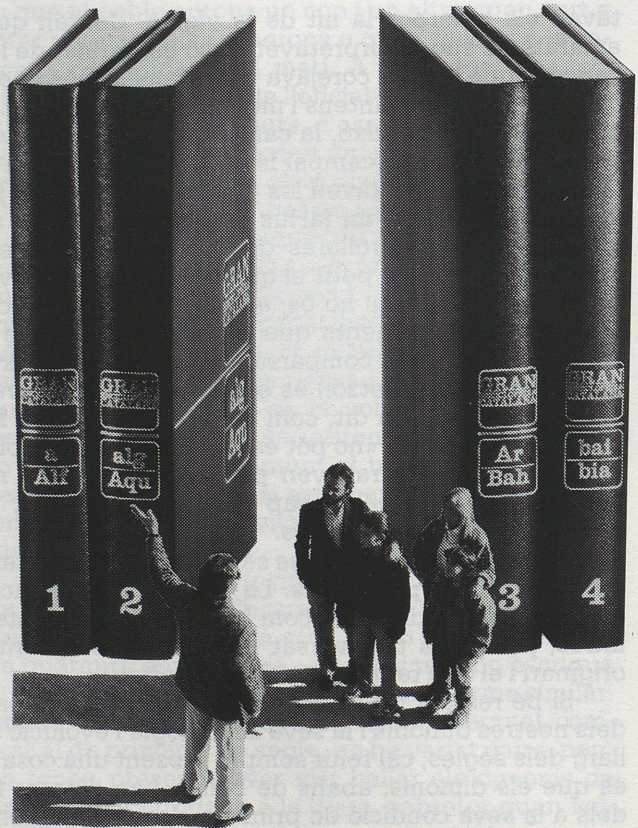
Col·lecció de novel·la A TOT VENT _____

Nom _____

Adreça _____

Població _____

DIGEC, S.A. - Diputació, 250 - Tel. 302 71 18 - 08007 Barcelona

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

Els balls tradicionals a la comarca de Llevant

per Miquel Àngel Grimalt i Vert

LA COMARCA DE LLEVANT

La comarca de Llevant engloba tot l'est de l'illa de Mallorca i té com a centre administratiu i de serveis la ciutat de Manacor.

Pel que fa a la cultura popular presenta una sèrie de particularitats que la distingeixen de la resta de l'illa (tonades de ximbomba pròpies i variades, importància de les festes de St. Antoni, peculiaritats gastronòmiques, St. Blai i els «senyorets», balls i danses, tradicions...). Aquestes diferències es poden explicar per:

— un tradicional aïllament de la resta de l'illa (relativament), de la qual el Llevant era en certa manera una realitat a part. Això ha donat lloc a l'aparició dins la cultura popular de manifestacions pròpies i exclusives.

— la distància de Palma. Aquesta distància amb la població que pràcticament tenia (i té encara en molts d'aspectes) el monopoli en la comunicació amb l'exterior ha produït secularment un cert tancament a les influències exteriors, que arriben poc i amb retard, i sobretot la influència espanyolitzant, que arriba a l'illa sempre i sistemàticament a través de Palma. Hem de pensar que fa no gaire més de 100 anys anar de Manacor a Palma suposava unes 10 hores de camí.

— manteniment de formes culturals tradicionals desaparegudes a molts d'altres indrets.

Tot això fa que la cultura popular de la comarca de Llevant tingui en certa manera una personalitat pròpia.

Aquesta mateixa distància de Palma, així com la configuració d'un món per dir-ho d'alguna manera un poc a part i autònom, han fet de la nostra comarca la gran desconeguda, sobretot entre cercles de folkloristes i «estudiosos» de les formes de cultura tradicional palmesans. A més el Llevant no ha interessat gaire mai, sempre els ha atret molt més la Serra i el Raiguer, més formosos i bucòlics.

ELS BALLS DE BOT DE LLEVANT

El ball propi, exclusiu, i definitori per tant, de la comarca de Llevant, i alhora el que els mateixos balladors tenen més gelós és la MATEIXA o COPEO.

Una MATEIXA DE LLEVANT (de vegades anomenada també COPEO) és un ball que consta de les parts següents:

- una *introducció* instrumental
- la *mateixa* pròpiament dita, cantada, estrofa de 4 versos heptasil·labs
- el *canvi* per passar al copeo, que és instrumental i durant el qual es canvia d'estructura musical

— un o dos *copeos*, estrofes cantades de 4 versos de 5 síl·labes

— un *acabament*, cantat i amb els versos també de 5 síl·labes; sol esser més curt que un copeo, tot i que de vegades és el segon copeo que fa d'acabament.

Antigament sembla que aquest ball estava format per 12 mateixes (en lloc d'una sola) i llavors 1 o 2 copeos. Aquesta mateixa tan llarga era, segons sembla, la que obria el ball i era encantada (la subhastaven i l'al·lota el promès o el parent de la qual pagava el preu més alt era la que la ballava, de vegades amb un ballador també llogat). Aquesta mena de mateixa es va perdre, ben igual que també s'estan perdent molts de punts de mateixa i de copeo que ja només coneixen alguns vells. Els joves que ballen sovint s'interessen molt més per tot allò que ve de fora (lleugi els boleros inventats per n'Ensenyat i companyia o els fandangos de Menorca) que no pels nostres balls ancestrals i en perill de desaparèixer. I és que si bé la nostra comarca és més resistent a la influència de Palma (que en els balls tradicionals ve representada pel bolero) no n'és invulnerable, dissortadament.

Hipòtesis sobre l'origen de les mateixes.

Aquesta és una qüestió en la qual els especialistes i estudiosos no s'han posat d'acord. Hi ha teories per a tots els gusts:

— J. Coromines, en parlar de l'etimologia dels mots *mateixa* i *copeo*, els dona un origen mossàrab: *mateixa* de «metaxa» (embull, troca o madeixa de fil)

copeo de «col(l)peyo» (copejar, pegar cops).

De tothom és reconegut el prestigi i la solvència de Coromines en qüestions lingüístiques, però també és del domini públic la seva dèria de veure mossarabismes pertot.

Curiosament un dels punts de ball més importants i coneguts de la mateixa es diu la MITJA LLUNA. Pot esser una casualitat (probablement) o tal volta Coromines tingui raó i l'origen de la mateixa sigui mossàrab. És mal de creure, però.

— El musicòleg X. Carbonell veu en la música de la mateixa i sobretot del copeo una evolució autòctona de les músiques d'antics fandangos peninsulars.

— Hi ha autors que fan venir les mateixes de les jotes. Aquesta teoria no s'aguanta per enlloc (no és possiblement cronològicament que les jotes arribin a Mallorca a finals del XVIII / principis del XIX i que a mitjan XIX les mateixes ja estiguin documentades com a ball absolutament independent i deslligat de la jota; encara ho fa més incompreensible el fet que la mateixa sigui un ball en retrocés, que només es conservi a la regió més conservadora i arcaïtzant de l'illa, mentre que «sa mare» encara regni pertot). A més a més sembla que hom ha trobat documentat mateixes-copeos al segle XVIII. L'únic que demostra aquesta teoria és que la majoria d'estudiosos de la cultura tradicional palmesans (et semblables) desconeixen el Llevant i en fer aquesta afirmació deuen

pensar en això que hi ha pel Raiguer i pel «betlemet» de la Serra que de «mateixes» o «copeos» només en tenen el nom i que no tenen res a veure amb les mateixes/copeos de Llevant. En són exemples la *mateixa de Primavera*, el *copeo matancer*, el *copeo de muntanya*, etc. Això no són altra cosa que jotes compostes i no he arribat a treure el net si són creacions d'aquest moviment «flokklòric» de la primera meitat de segle producte d'un regionalisme barater (és el més probable) o si per contra són conseqüència d'una jotització anterior i espontània de les primitives mateixes.

— El Sr. Ensenyat encara és molt més agosarat en afirmar, contra tota evidència i fent mentiders a tots els milers de llvanterers que els han ballat tota la vida, que les *mateixes* i *copeos* no existeixen: «A Mallorca només hi ha jotes i boleros». Aquí l'arrogància i el desconeixement de la nostra comarca arriba ja a uns extrems al·lucinants.

L'abast geogràfic de les mateixes. Es ballen a la majoria de municipis de la comarca de Llevant: Artà, St. Llorenç, Son Servera, Manacor, Felanitx, Vilafranca, Petra i qualcun altre.

LA JOTA. És un ball també ben arrelat a la nostra comarca. Se sol considerar més fàcil que la mateixa, té més poc mèrit ballar-la. Consta de:

— introducció (instrumental)

— jota (cantada; estrofa de 4 versos heptasíl·labs)

— enrevoltar (sovint també cantat; aleshores té 4 versos pentasíl·labs)

— jota (cantada; 4 versos de 7 síl·labes)

— enrevoltar (cantat; 4 versos de 5 síl·labes).

L'abast de la jota és tota l'illa. Fora del Llevant hi podem trobar altres tipus d'esquema en la cançó (més o menys estrofes, jotes instrumentals...) i d'altres punts diferents en el ball, però ve a esser tot el mateix.

L'origen. Les jotes foren introduïdes a Mallorca a finals del XVIII i principis del XIX, sobretot amb els refugiats arran de la guerra del francès.

La jota espanyola va aparèixer sembla esser que al s. XVIII a partir del fandango.

La bullanguera (jota molt llarga, amb moltes estrofes de jota, que serveix perquè els balladors es vagin turnant i es vagin prenent la parella) és molt moderna al Llevant. Un temps no n'hi havia, no se'n feien. Ha estat introduïda per la gent jove aquests darrers anys.

Ballar en rotlo també és relativament modern. Antigament només es posaven en rotlo per fer un ballet molt característic de la comarca: la Balanguera.

LA BALANGUERA ANTIGA. Ball en rotlo en el qual es va canviant constantment de parella. Relació evident, tant pel nom com pel ball com per les lletres de la cançó amb la BOLANGERA, dansa popular de la Ribagorça, Pallars, Alt Urgell, Empordà i Pla del Bages i joc-dansa que s'usa entre la mainada de quasi tot Catalunya i una part del País Valencià (pro-

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

víncia de Castelló). Probablement sigui d'origen francès. Només es conserva a la nostra comarca.

Aquests són els balls que toquen i canten els nostres grups tradicionals de sonadors: s'Estol des Picot (Son Macià); sa Llunera i els sonadors de Fartàritx a Manacor; l'amo en Rafel de sa Fontpella, na Francisca de Pocafarina i l'amo en Toni Fai a St. Llorenç... Fan servir guitarres, guitarrons, violí i instruments de percussió fets sobretot a base de canyes.

ELS ALTRES BALLS

Els balls que esmentarem a continuació no són vius entre la gent de més de 50 anys del Llevant que varen aprendre de ballar de joves i que ballen simplement per gust, gent que no ha passat mai per escoles ni per agrupacions folklòriques.

Els **boleros**. Provenen de balls cortesans madrilenys de finals del XVIII i principis del XIX («escuelas boleras») que al seu torn sortiren, segons diuen, a partir d'un ball andalús.

Arribaren a Mallorca segurament a principis del XIX a través de Palma (via País Valencià), lloc d'introducció com ja hem dit de les influències espanyoles. Arrelaren a segons quines zones de l'illa mentre que a d'altres (Llevant) tot just s'hi acaben d'introduir.

Era un ball compost —és a dir, un muntatge coreogràfic predeterminat i que feia mínima la llibertat de tria i de joc dels balladors— fins que els anys 60 n'Ensenyat i la seva *Escola de Música i Danses* els varen fer trossos i els varen reestructurar perquè fossin ballables d'una manera lliure i espontània com passa amb les jotes i amb les mateixes. Alhora, en reduir-los a una sèrie relativament petita de punts («mudances», en diuen ells) intercanviables, féu que els poguessin ballar junts persones de llocs i «escotes» diferents.

Aquest nou tipus de bolero inventat per n'Ensenyat (i això cal tenir-ho ben clar i que ningú vulgui fer-los passar per una cosa tradicional perquè no ho són) ha tingut molt d'èxit i s'ha generalitzat pertot arreu.

A partir d'aquest moment els antics boleros composts quedaran només com a patrimoni gairebé exclusiu de les agrupacions folklòriques (com de fet ho havien estat sempre d'una manera o d'una altra d'ençà de les primeres «escuelas boleras» madrilenyes del vuit-cents) les quals continuaran fent coreografies i àdhuc inventant-se'n de noves i noves filigranes per fer els seus boleros més vistosos damunt l'escenari de la mostra folklòrica. Aquesta manipulació de les coreografies per part de cada escola o agrupació fa que no hi hagi dos llocs que facin els boleros composts iguals i limita molt la seva popularització, al mateix temps que afavoreix l'èxit dels boleros de n'Ensenyat.

A la nostra comarca les notícies de boleros abans de la guerra són escasses. Ja se'n ballaven, sembla, a Manacor i a Felanitx, però mai no varen ésser res popular. Després del '36 la *Sección Femenina* els donà força, però sempre dins agrupacions i mostres, mai al carrer i com a element de la cultura popular (espontània).

Pel que fa als pobles de la comarca, els boleros hi són una cosa bastant estranya. A St. Llorenç, per exemple, encara hi ha vells que se'n recorden de quan s'hi va ballar el primer bolero a un ball de bot popular. Va ésser per la festa del poble que dues palmesanes —d'on havien d'ésser sinó?— que hi estiejaven varen demanar a la banda de música que tocassin un bolero i varen sortir a ballar. Va ésser un escàndol. Fins i tot el capellà des de la trona va advertir els feligresos contra aquell ball pecaminós i escandalós. Imaginau els escarafalls que faria uns anys més tard quan s'introduís el ball d'aferrat!

La geografia del bolero sol coincidir amb la de l'absència de la mateixa. És una curiosa i significativa casualitat.

Els **fundangos**. Són el ball no autòcton que fa més anys que fou introduït a l'illa. Hom parla del s. XVII com a possible data de la seva arribada a Mallorca, on morirà a finals del XIX / principis del XX.

Era un ball pausat i senyoriuol, elegant i que només ballava (com a mínim en la seva darrera època, que és a la que hem tingut accés) qui es tenia per bon ballador i per persona distingida i virguera en qüestions de ball. Aire aristocratitzant.

Encara són vives, o ho eren fa pocs anys, les darreres persones que els aprengueren i ballaren ja en els seus epígons. És gràcies a aquests darrers balladors (gent molt major de Felanitx, és a dir de la comarca de Llevant, ves quina casualitat!) que hom ha pogut reconstruir i recuperar punts d'aquest antic fundango mallorquí i a través de les escoles de ball popular de Manacor, Felanitx i St. Llorenç s'han tornat divulgar.

MIQUEL ÀNGEL GRIMALT I VERT

BIBLIOGRAFIA

— ALCOVER, Antoni Maria i MOLL, Francesc de B, *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Articles «Balanguera», «Copeo» i «Mateixa».

— AMADES, Joan, *Costumari català*.

— AMADES, Joan i PUJOL, Francesc, *Diccionari de la dansa*.

— COROMINES, Joan, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Articles «Balanguera» (vol. I), «Copeo» (vol. II) i «Mateixa».

— INZENGA, José de, *Cantos y Bailes populares de España* (1874-1910).

— NOGUERA, Antoni, *Memoria de los cantos, bailes y tocatas populares de Mallorca* (1893).

— PALAU I BOIX, Manuel, *Elements de Folklore de la Música Valenciana*.

A més d'aquestes fonts escrites cal assenyalar com una de les més importants fonts d'informació sobre la cultura i concretament els balls tradicionals tota la tasca divulgativa duta a terme per l'*Escola Municipal de Mallorquí* de Manacor i especialment per la seva secció de balls populars, entre d'altres una sèrie de conferències que s'han anat fent sobre aquesta qüestió en les quals han participat gent com en Xavier Carbonell, en Bartomeu Ensenyat, en Biel Majoral, Bartomeu Mulet, A. Martorell...

Dielectro Balear

Sociedad Anónima

► Gremi Fusters, 43

Polígon Son Castelló (ASIMA)

07009 PALMA DE MALLORCA

Telèfons: 20 44 64 (6 línies)

75 56 25 - 75 56 81 - 75 42 42

Fax: 75 82 29

ELECTRICITAT

► Carrer de la Pagesia, 68-B

Polígon Industrial

07500 MANACOR (Mallorca)

Telèfons: 55 53 51 - 55 55 55

Fax: 55 53 62

MAQUINÀRIA

► Extremadura, 21

07800 EIVISSA

Telèfons: 30 12 11 - 30 30 03

Fax: 30 02 57

IL·LUMINACIÓ

► Polígon Industrial, G 103

MAÓ (Menorca)

Telèfon: 36 17 09

AÏLLANTS

► Polígon Industrial, 41-bis

07760 CIUTADELLA (Menorca)

Telèfons: 38 06 93 - 38 26 19

Fax: 38 64 29

llibreria

Jovellanos

- pósters
- làmines
- postals...

Jovellanos, 1 Tel. 72 14 66
Ciutat de Mallorca

La revista LLUC desitja a tots els seus subscriptors, lectors i amics, un bon Nadal i un venturós Any Nou.

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

Mestre Jaume Company «Aires Mallorquins: 50 anys»

per Caterina Ortega i Fiol

Fou una sensació estranya la que vaig sentir aquell horabaixa, quan obrí la porta el mestre Jaume Company. A la fi, després de quasi dotze anys ens tornàvem a trobar.

Passats els primers moments d'expectació, a poc a poc, els records del temps de les trunyelles i dels no gens atractius uniformes de quadres arribaven a mi com si d'una pel·lícula en blanc i negre es tractàs. Els acords de les bandúrries em situaven a una sala de l'escola plena de petecos envoltant una persona gran que ens ensenyava moviments i danses i fins i tot volia que féssim sonar les castanyetes, cosa que no era el meu fort: ja m'anava just no trepitjar la meva parella de ball.

NAIXEMENT I PRIMERES PASSES D'«AIRES MALLORQUINS»

Aleshores jo no sabia que formava part d'una agrupació que tenia molts d'anys d'història, una història que enguany es vesteix de festa per tal de celebrar el cinquantè aniversari de la seva fundació, la fundació d'Aires Mallorquins.

La primera arrel de l'agrupació *Aires Mallorquins* la trobam en l'entusiasme i la curiositat d'un nin del Pont d'Inca, que aprofitava les festes de Nadal o la de Sant Miquel per formar parella amb sa mare, gran balladora d'escola, mentre son pare tocava la guitarra. Fou en aquests primers anys quan Jaume Company començà a ballar «boleros». Les jotes vengueren un poc després gràcies a les ballades que feia amb una al·lota de Costitx, després de passar tot el dia pelant ametlles a Son Colam. Aquesta al·lota li ensenyà una jota de llis.

La seva curiositat i les ganes d'aprendre balls nous el dugueren a moltes festes de l'entorn on contemplava i fins i tot memoritzava les evolucions dels grans balladors.

Coincidint amb la primera festa que es va fer després de la guerra, Jaume Company sortí a ballar a la Plaça del Pont d'Inca on es trobà a dues balladores, Antònia i Maria Serra, més conegudes per «ses eivissenques», i que eren deixebles del Mestre Antoni Planes.

Bastà aquest encontre perquè la idea de formar una agrupació aparegués al pensament de Jaume

Company i poc després, l'any 1940 es fundava *Aires Mallorquins del Pont d'Inca* amb el suport de les germanes «eivissenques» i amb l'assessorament inicial del mestre Antoni Planes.

En aquesta primera fase de formació de l'agrupació, a part d'aprendre tot el repertori d'Antoni Planes, el nostre personatge inicià una tasca que continuaria al llarg de molts d'anys: un treball de recerca dins la cultura popular mallorquina, per enriquir el

seu repertori de balls i de moviments o figures ja oblidats.

Aires Mallorquins del Pont d'Inca va fer la seva primera aparició en públic l'any 1941 i en pocs anys es guanyà un nom i un lloc reconegut entre les agrupacions que existien en aquells moments. Com anècdota d'aquests anys, el mestre Jaume Company conta, sense dissimular la seva emoció, que a una diada folklòrica organitzada pel mes de juny de 1943 on varen prendre part agrupacions de la majoria dels pobles de Mallorca, la seva agrupació tengué tant d'èxit que fou l'única que sortí a repetir dues danses: un copeo de muntanya i el bolero de Valldemossa.

Aquesta primera fase de l'agrupació donà pas a una segona que començà quan el director s'interessà per la dansa clàssica i el ball clàssic espanyol i aquesta fase culminà amb l'aparició de «La Rapsodia Española», l'any 1950.

Arran de la visita de «La Rapsodia Española de Montemar» al Teatre Principal, Jaume Company pensà a formar-ne una ja que també li agradaven aquestes varietats. Cal destacar que «La Rapsodia Española» és un muntatge que també executa l'agrupació i que consisteix en una successió d'estampes dedicades a diverses comunitats autònomes de l'estat espanyol però hem de remarcar que aquest muntatge no té res a veure amb *Aires Mallorquins* com a tal, cosa que sempre ha volgut separar el seu director, encara que els balladors són pràcticament els mateixos.

DEL PONT D'INCA A PALMA

I així arribam a l'any 1960 on comença per a *Aires Mallorquins del Pont d'Inca* una tercera etapa ja que en aquest any l'agrupació modificà el seu nom. La història d'aquest canvi de nom comença uns cinc anys abans, amb el casament de Jaume Company l'any 1955, traslladant el seu domicili a Palma. Com tothom continuava pensant que els trobaria al Pont d'Inca, per no embolicar més la troca, decidiren rebatjar l'agrupació i així fou com sorgí el nom actual: *Aires Mallorquins de Palma*.

Des d'aquell moment i fins ara sembla que l'estabilitat ha marcat el camí de l'agrupació formada generalment per 25 persones, que es nodreix de bons balladors gràcies a les classes que dona Jaume Company als col·legis o a particulars.

ACOMPANYAMENT MUSICAL

L'evolució del cos de ball d'Aires Mallorquins també ve marcada per una evolució quant a l'acompanyament musical. Pels primers anys de la dècada dels quaranta, no es trobaven músics de corda per acompanyar les danses de l'agrupació, tal volta a causa de la guerra, i per aquest motiu s'havien de servir de les bandes de música. La primera que els acompanyà fou la d'Esporles, amb el mestre Vicenç Pol; i després, gràcies a l'ajuda de mestre Antoni es Carter, treballaren amb els músics del Pla de Na Tesa. A poc a poc les altres agrupacions anaven in-

corporant bandúrries i això els decidí a adoptar el mateix sistema, per la qual cosa es posaren en contacte amb el mestre Tomeu Calatayud, qui ensenyà a Jaume Company a tocar la guitarra i la bandúrria. També va rebre l'ajuda i el suport de Joana Salom i de Joan Sanz, i d'aquesta manera *Aires Mallorquins* crea un rondalla de música pròpia.

Ja podeu comprovar com aquesta agrupació és autosuficient en molts d'aspectes, des de crear un cos de ball a formar una rondalla, però la cosa no acaba aquí ja que el nostre director també es dedica a fer lletres. Jaume Company afirma que des de sempre ha tengut una certa vocació de glosador i una gran facilitat per la composició i molt sovint, quan ha trobat una lletra vulgar amb una música que li agrada, l'ha canviada per una lletra moral de caràcter folklòric segons la seva idea de la poesia i atenent a les seves arrels profundament cristianes. El nombre de lletres registrades per ell arriba a unes setanta i tracta de diferents temes relacionats amb els costums, les músiques camperoles, etc. I en molts de casos ha comptat amb els arranjaments de músics tan prestigiosos com Vicenç Calatayud, Ramon Ramis, Jordi Busquets, el mestre Oliver, Bernardini i un llarg etcètera.

LA DANSA, SEGONS JAUME COMPANYY

Després de donar aquestes breus explicacions sobre el naixement i evolució de l'agrupació Aires Mallorquins de Palma, cal aprofundir sobre la concepció que té Jaume Company de la dansa, una concepció que es basa en l'aprofitament d'alguns aspectes de la dansa clàssica com a complement pel desenvolupament del cos i, que a la vegada, proporciona elegància, finura i expressivitat a la dansa mallorquina. Tal volta aquesta sigui l'herència més significativa del mestre Antoni Planes, ja que Jaume Company el qualifica com un ballador molt fi que desenvolupava un ball «senyor», i és precisament aquesta línia la que ell ha volgut seguir en aquests anys, la línia de la dansa cultivada.

El seu mètode d'ensenyament de la dansa és un mètode bastant didàctic ja que, en els assaigs, sempre dedica uns minuts llargs a repassar moviments, els «passos» com ell diu, per a després passar a assajar els balls composts. Aquest és un mètode que, segons Jaume Company, és molt més fàcil que el que segueix Tomeu Ensenyat, ja que si un ballador no sap el més imprescindible, és impossible que pugui fer bones improvisacions. Per a aquest director sembla que la coreografia s'ha de fer a mesura que es van fent els «passos», amb la qual cosa el director d'*Aires Mallorquins* no hi està d'acord ja que pensa que primer s'ha de conèixer un ball per a després treure-li tot el profit i fer-ho meravellós. De l'altra manera, la improvisació pot produir que les coses surtin malament.

També assenyala que hi ha balls com «El Parado», «El Ball de ses Panades», «Ses Xapetes» o «El Ball des Nevaters» que impliquen gran dificultat d'e-

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

xecució i que només es poden fer amb moltes hores d'assaigs darrera, ja que són danses molt cerimonioses i que no estan a l'abast de qualsevol ballador.

DUES ANÈCDOTES SOBRE EL «PARADO DE VALDEMOSA»

De sempre ha tengut una predilecció per les danses lentes, entre les quals destaca «El Parado de Valldemossa», que per ell no és més que un bolero vell mallorquí. D'aquesta dansa, Jaume Company em contà dues anècdotes molt interessants, una fa referència al seu nom i l'altra al ball pròpiament dit. La primera és molt curiosa ja que, segons ell, fou Santiago Russinyol qui va batiar aquesta dansa amb el nom que coneixem actualment. Quan Russinyol va visitar Valldemossa un grup de balladors li feren una petita festa i entre les danses que realitzaren n'hi havia una que tenia lletra castellana; quan acabaren els balls, l'escriptor demanà que tornassin a repetir aquella peça i com abans els balls no tenien noms definits, els digué que repetissin «la del parado» i així fou com aquella dansa, a partir d'aquest moment, es va conèixer com «El Parado de Valldemossa».

La segona anècdota està relacionada amb la manera de ballar «El Parado». Segons el director d'*Aires Mallorquins*, aquest era un bolero vell normal, alegre però amb un ritme no massa trepidant, sinó més aviat majestuós i serè. Quan aquesta dansa es presentà a les festes de la canonització de la Beata només hi havia un ballador de vuitanta anys anomenat «es Sabateret» que la sabia ballar, però ho feia d'una manera molt lenta i les balladores i els músics havien d'anar al seu ritme. A partir d'aquí moltes agrupacions adoptaren aquest ritme imposat p'en Sabateret perquè va tenir molt d'èxit aquesta manera lenta i cerimoniosa.

Actualment Aires Mallorquins balla «El Parado» tal com els va ensenyar el mestre Antoni Planes i només fan una petita modificació quan no hi ha bones balladores, reduint el trio inicial (un home i dues dones) a una parella.

BALLS FINS, ARISTOCRÀTICS

Amb tot el que ja hem dit sobre Jaume Company i la seva agrupació ja podeu deduir els trets més característics dels seus balls, uns balls fins, quasi aristocràtics, cercant sempre la perfecció i el ritme adequat; uns balls que jo vaig aprendre a estimar als deu anys sense conèixer massa bé la seva significació, uns balls que record com una de les coses més estimades i valuoses de la meua infantesa. Moltes gràcies per haver-me ensenyat a ballar, mestre Jaume Company i enhorabona per aquest cinquantè aniversari de l'agrupació *Aires Mallorquins*.

CATERINA ORTEGA I FIOI

MIQUEL BARCELÓ MAS
INSTAL·LADOR ELECTRICISTA

C/. Almoina, 43 Tels. 64 72 72- 64 72 25
07260 PORRERES (Mallorca) Fax: 64 79 83

LLUC

Bolletí
de
subscripció

NOM

DIRECCIÓ

POBLACIÓ

es fa subscriptor de la revista **LLUC** per l'any 1991. Pagarà l'import (1.800 ptes.) (estranger 2.600 ptes.) per 6 números

.....enviant un gir postal o taló barrat

.....per un rebut domiciliat a Banc o Caixa

Marcau amb una X la forma de pagament que us interessi.

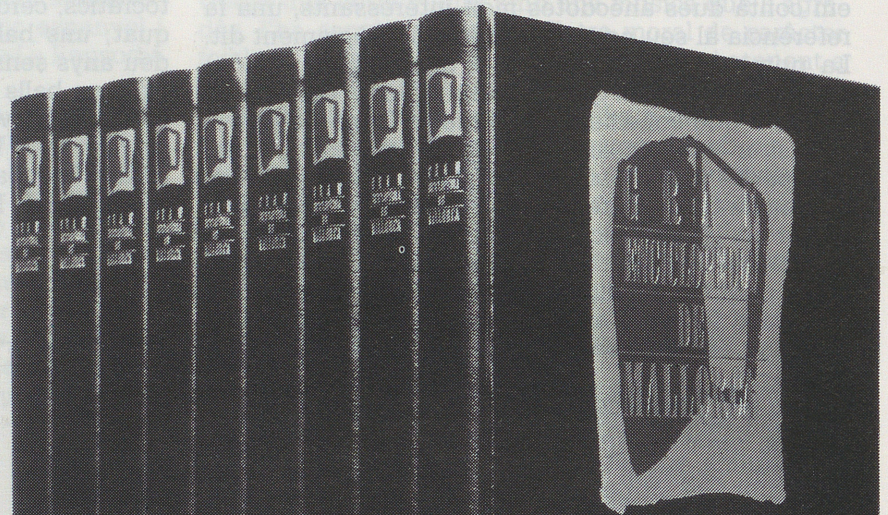
Retallau i enviau aquest bolletí de subscripció a **LLUC, apartat de correus 619, 07080 Palma de Mallorca**, i rebreu puntualment al vostre domicili la nostra publicació bimestral.

Demani ara l'edició de luxe de la “Gran Enciclopèdia de Mallorca”

- ✓ 9 Toms, luxosament enquadernats en pell.
- ✓ Cada 6 mesos li duim un tom a ca seva.
- ✓ Còmode pagament mensual per domiciliació bancària.

Tel: 20 33 86

Cridi'ns avui i demà tindrà els 2 primers toms a ca seva!

Per només
2.000 Pts./mes
Vostè pot ésser propietari d'una obra única i completa amb milers de dades d'interès sobre la nostra illa.

CONSELL INSULAR DE MALLORCA

BANCA MARCH

La “Gran Enciclopèdia de Mallorca”.
¡Ara aconseguir-la és més fàcil que mai!

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

Entrevista a Guillem Bernat, de l'Agrupació de Ball Aires Sollerics

per Catalina Lladó Palmer i Miquel Bezares i Portell

Ens esperava assegut a l'ombra, al bell mig de la plaça de Sóller; ens demanà sobre què volíem que ens parlàs, i nosaltres li diguérem que ens interessava tot el que ens poguéss dir sobre el ball popular i, sobretot, sobre el ball a Sóller i l'Agrupació Aires Sollerics. Del ball com a espectacle i de la recuperació de la dansa popular parlàrem amb ell, i en resumint el contingut en la següent entrevista.

—Quin temps fa que existeix l'agrupació Aires Sollerics, i quin temps fa que hi balles?

—L'any passat celebràrem els vint anys de l'Agrupació. Jo ja havia ballat abans amb una altra agrupació, *Brot de taronger*, que data de devers l'any quaranta. Però aquella era una època, quan jo hi vaig començar a ballar, en què el ball popular s'havia convertit només en espectacle, cosa que el féu degenerar. A Sóller, per motius diversos, entre els quals figura el turisme, s'havia perdut el ball com a divertiment a les feines del camp; s'hi introduïa el ball de saló. Els dos grups que existien, de ball popular, però entès només com un espectacle, eren, pels anys quaranta o cinquanta, *Brot de taronger* i *Dansadors de la Vall d'Or*. Aleshores ja s'havia confós el ball: pujar el ball a un cadafal i mostrar-lo com un espectacle li llevava espontaneïtat: es creava un ball i es representava. No es tractava de ball popular, sinó d'un espectacle basat en el ball popular. El que intentàrem, amb l'aparició d'*Aires Sollerics*, fou popularitzar de bell nou el ball. Per una banda, mantenim l'espectacle, purificant tant com podem els punts, cercant-ne els autèntics, ja que alguns d'ells ja havien degenerat tant que ja no tenien semblança. Ara bé, només mantenim l'espectacle per a una Mostra, un festival, o alguna ocasió semblant: en definitiva, perquè sigui representat en un escenari. Però, d'altra banda, hem creat una escola de ball, hem intentat dur el ball de bell nou cap al poble, i és en aquesta doble tasca on té el seu sentit, ara, l'agrupació Aires Sollerics.

—I quina és la resposta de la gent?

—A Sóller, i a d'altres pobles també, ha estat un problema. La gent no estava avesada a segons quines coses. Ens hem trobat amb una certa reticència: la gent ja veia el ball popular només com un espectacle, un espectacle força arrelat. Per exemple, teníem problemes amb el vestit. Ballàvem sense el vestit de pagès i a la gent li costava de separar ball i vestit; hem tengut, en aquest sentit, més d'una experiència

Aires Sollerics ballant a la plaça, davant l'església de Sóller

desagradable, però per a nosaltres és molt positiu poder ballar sense el vestit, al nostre aire: al capdavant, el ball popular és això, és un ball de parella, sobretot, basat en la comunicació; la dificultat és, en un escenari, transmetre al públic el que sentim; de fet, si una parella s'entén, el públic s'ho passa bé. Però també volem fer ballar la gent; per això procuram ballar sense el vestit, ja que això condiciona la gent. Ballam amb el vestit en moments determinats, com l'Ofrena, o a la Mostra Folklòrica Internacional que organitzam aquí, a Sóller. D'altra banda, l'escola intenta ensenyar a ballar. Hi ha d'altres llocs, com a Muro, en què no s'interrompé el ball, i la gent, en general, no ha deixat de ballar mai.

—*Aleshores, com vos arribaren les danses?*

—És curiós, però és el temps de la dictadura, el temps de *Coros y Danzas*, quan no hi podia haver ball lliure, que mantén els punts; per això sobreviuen els punts, encara que una mica degenerats, potser. Per exemple, també vengué a Sóller una dona de Valldemossa, Madò Joana Vila, que va fer que es recuperàs el ball. Llavors no és que es mantengui el ball popular, sinó la manera de ballar-lo. Nosaltres intentam purificar-lo; hem intentat que el poble sigui una altra vegada el protagonista.

—*Teniu relació, com a agrupació, amb els altres pobles de Mallorca?*

—Feim, durant l'any, diversos encontres i intercanvis, per conèixer l'estil de cada poble. Antigament, l'intercanvi era diferent, els bons balladors anaven d'un poble a l'altre. Per exemple, a Sóller venia un bon ballador de Sa Pobla.

—*I a Sóller, no hi havia cap bon ballador?*

—Sí, n'hi havia. Per exemple, un que es recorda molt és el Boteret, que jo encara he conegut però ja de vell. També era molt bona balladora Madò Joana Vila, que vengué de Valldemossa. Era una gent que se sabia moure molt bé, i hem de tenir en compte que en el ball mallorquí és la dona la qui mana. La dona sortia i al ritme de la música començava a ballar, llavors el bon ballador era el qui la seguia, i arribava amb bon peu al final; si no, s'havia de retirar.

—*És freqüent, que la dona sigui el centre del ball?*

—Nosaltres hem pogut veure, en festivals i a d'altres bandes, que molt sovint el ball és de parella, però a l'única banda que el ball és lliure i que la dona fa el que vol i l'home la segueix és aquí, a Mallorca. Pel que hem vist, sobretot en aquests anys de la Mostra Folklorica Internacional, és una peculiaritat de Mallorca.

—*On s'insereix el ball mallorquí respecte d'altres llocs?*

—Bé, nosaltres ballam jotes i boleros; a tot l'estat se'n ballen. És clar que ens arriben de la península i que llavors els feim nostres. Després cada poble balla segons és. Per exemple al Pla ballen amb els braços més baixos que nosaltres. Depèn, tal vegada, de la manera de ser dels pobles, a Sóller tenim un caràcter especial respecte d'altres llocs de l'illa. Ara, també s'ha de dir que aquí estam condicionats per les agrupacions com Brot de Taronger o els Dansadors de la Vall d'Or.

Una altra història són les danses rituals, com els cossiers, que aquí a Sóller és un dels primers pobles on varen desaparèixer, encara que també havia estat un dels primers pobles on aparegueren. Nosaltres vàrem intentar recuperar els cossiers, però el fet que ens faltassin moltes dades ens ho va fer reconsiderar; allò ja no tenia sentit; es tractava, per exemple, d'agafar la música dels cossiers de Montuiri i el ball dels de Pollença. Era traïr la història. Era crear una cosa falsa en la història de Sóller. El fet és que ara, a Sóller, no podem parlar de més danses que el

ball que coneixem per ball mallorquí, com les jotes i els boleros.

—*I quina és la diferència, entre jotes i boleros?*

—A la part rural es ballaven les jotes, a la part de la vila ballaven boleros. El bolero és més recent, passa de la Cort al poble, hi arriba de l'alta societat, de manera ritual. De fet, per ballar boleros es necessita més instrumentació; per a una jota basta un guitarró, el bolero és més un ball de cant, amb més instruments. Abans, era tan clara la diferència entre fora vila i vila que la gent del camp no sabia ballar boleros, i la gent de la vila no sabia ballar jotes.

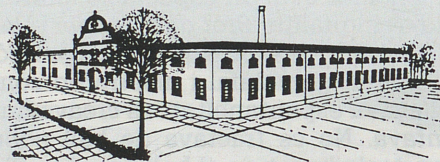
—*I el vestit, es regeix pel ball o pel lloc?*

—Bé, cada poble tenia la seva manera de vestir-se. Anaven, simplement, de pagesos. No hem trobat, però, un model de vestit que ens convenci; abans de ballar explicam que la indumentària no correspon al ball, perquè volem que la gent entengui que el ball no té res a veure amb el vestit. Per exemple, a fora vila, en realitat, devien ballar descalços, ja que la gent hi anava. Una vegada, entrevistàrem un pagès de Sineu que ens contà com hi havia gent de fora vila que havia de llogar unes sabates per entrar a l'església.

—*Per acabar, per què ballau?*

—Ballam per diversió personal. És una comunicació d'home i dona. Sentim la música i ens entren ganes de ballar. Potser el sentit social del ball no és el mateix que abans, però la bulla encara no l'ha perdut, el sentit.

**CATALINA LLADÓ PALMER
MIQUEL BEZARES I PORTELL**

FÁBRICA D'ARTICLES DE PELL

guants

bosses

peces de vestit

i marroquineria en general

Gran Via de Colón

Telèfon 50 19 00

INCA

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

L'ESGLÉSIA NOSTRA

Balls mallorquins a les celebracions litúrgiques

per Pere-Joan Llabrés i Martorell

UNA INNOVACIÓ EN LA LITÚRGIA POSTCONCILIAR

Abans de la reforma litúrgica postconciliar, que arranca de la Constitució de Sagrada Litúrgia, promulgada el 4 de desembre del 1963, de balls dins les celebracions litúrgiques a Mallorca en romanien ben pocs i tots ells eren com una relíquia de l'antigor que havien resistit les prohibicions dels reformadors tridentins i dels «moralistes» il·lustrats, com és ara la reial cèdula de Carles III del 1780 que volia extirpar tota «irreverència» de les processons i altres funcions eclesiàstiques en tots els seus regnes.

Danses de cossiers, cavallets, àguiles i el ball de sant Joan Pelós ornaven encara algunes misses de festes patronals o de diades ben senyalades per la participació popular, i també algunes processons i altres acompanyaments festius a determinats indrets de l'illa. En els articles precedents trobareu àmplia informació sobre aquestes relíquies estimades del nostre folklore.

Arribada la reforma litúrgica del Vaticà II, començà a fer-se cada dia més freqüent a les nostres esglésies el que s'ha anomenat «ball de l'oferta». Po-

llença, Algaida, Montuïri i Felanitx conservaven els seus balls antics de cossiers i cavallets que, en algunes festes, ballaven durant l'ofertori de l'ofici solemne. Però a pobles i esglésies que no havien mantingut aquests tipus de ball, d'unes característiques que per ara anomenaré litúrgico-populars, s'hi introduïren balls mallorquins dels anomenats «típics». Em sembla que Valldemossa fou una de les parròquies capdavanteres en aquesta innovació i, sense pensar-s'ho gaire, els bons valldemossins enflocaren, al bell mig de la missa de la «seva» santa, ni més ni manco que el bolero anomenat «parado de Valldemossa». És aquell que té una lletra pícara que diu: «perquè som pillo i perquè, ses al·lotes no em volen...». Pobra Beateta! Mai s'ho haguera pensat ella que, segons diuen els biògrafs, per res del món hauria assistit als balls de parelles que, amb motiu de les festes patronals, s'organitzaven a la seva vila!

Perquè la innovació fou aquesta: que els balls, precipitadament anomenats «de l'oferta», eren balls de parella, balls d'enamorament o de festejament, eròtics —sense que això signifiqui de per si res d'im-moral—.

Estol dels dotze cossiers i la dama de Pollença de començaments d'aquest segle.
La dama és una al·loteta, Joana Amengual «Marimona».

La innovació esdevingué moda ben aviat. I ara gairebé no hi ha ofici solemne de festa patronal, o missa de TVE des de Mallorca, o missa de festa sonada, vaja!, que no hi hagi un ball a l'oferta ben vitenc, com diuen les Rondalles... a les noces!

UN DELIT D'ADAPTACIÓ... NO ENCERTAT

Els qui introduïren acríticament el ball de l'oferta, ho feren sens dubte moguts per allò que va dir el Concili Vaticà II a l'esmentada Constitució de Litúrgia:

L'Església no pretén imposar una uniformitat rígida en allò que no afecta la fe i el bé de tota la comunitat, ni tan sols en la litúrgia; ans al contrari, respecta i promou el geni i les qualitats peculiars de les distintes races i pobles. Estudia amb simpatia i conserva íntegre, si pot, tot el que troba en els costums dels pobles que no sigui vinculat indissolublement a errors i supersticions, i encara de vegades ho accepta en la litúrgia mateixa amb tal que es pugui harmonitzar amb l'esperit vertader i autèntic d'aquesta. (Art. 37).

Ara bé en els costums del poble mallorquí no hi havia ni rastre de presència de balls de parella dins els oficis solemnes ni dins les processons ni dins cap altra activitat celebrativa.

No és d'estranyar que a més d'un, titllat potser de mentalitat rànica, li vingué ben de nou i mirà amb mala cara la introducció de balls «de pagès», com anomenàvem i anomenam encara els copeos, boleros, mateixes, fandangos, jotes, etc. Aquests devien recordar les diatribes que, dalt la trona, llançaven els predicadors d'antany que prometien poc menys que l'infern als qui, a la plaça de la vila, per les festes, ballaven tals danses. Això s'esdevenia temps enre, abans que s'introduïssin els balls «d'aferrat», que aquests sí que en mogueren, de polseguera «moralista»!

Però la moda s'anava estenent i les crítiques eren refuades com a excessivament aferrades a una moral antiga, mentre prosperava l'avanç «progressista».

Els promotors del nou «ball de l'oferta» devien ignorar 1) que, de ball «de pagès» o de parella, no n'hi ha cap que dugui legítimament el nom «de l'oferta»; 2) que els antics balls mallorquins, vinculats a la celebració litúrgica, no eren mai de parella: no eren ni jotes, ni boleros, ni cap d'aquest tipus de dansa.

Quan, per pressions de l'autoritat eclesiàstica o reial, els balls de cossiers i cavallets foren bandejats de les esglésies mallorquines, durant l'oferta les xeremies, acompanyades de flabiol i tambor, sonaven la melodia d'un ball de pagès, però tal dansa no havia entrat mai dins el recinte de la celebració litúrgica.

Que els balls, que ancestralment acompanyaven l'oferta o altres manifestacions celebratives, no eren de parella, és ben clar i manifest encara ara en els de cavallets i cossiers, que perduren.

BALLAR A LES CELEBRACIONS DE L'ESGLÉSIA

La celebració litúrgica és una festa: per això el cant, la música, li escau. És una dada antropològica, consagrada a la tradició litúrgica de l'Antic Testament i també del Nou. Cantar és expressió connatural del cor agraït a Déu per la salvació rebuda. Recordem només una exhortació de Pau als primers cristians de Colossos: «Agraïts a Déu, cantau-li en els vostres cors amb salms, himnes i càntics de l'Esperit» (Col. 3, 16). «Qui canta, prega dues vegades», va escriure sant Agustí.

Qui canta i balla ¿quantes vegades pregarà?, es pregunta Joan Pau II en una improvisació parlant a Saragossa l'any 1982. Perquè cal reconèixer que el cant sovint va acompanyat del ball. Cant i ball s'unien a les celebracions de l'Antic Testament, i aquesta unió enfonsava les seves arrels en la religiositat popular comuna i estesa en gairebé totes les cultures. Arreu del món la dansa és un element integrant del ritu religiós.

No conec presència de danses en la litúrgia de l'Església dels primers segles. L'austeritat i simplicitat del «culte en Esperit i Veritat» dels primers cristians mantingué fora de l'espai cultural la dansa.

Aquesta s'introduí en la litúrgia cristiana per l'anomenat «catolicisme popular» quan, a partir de l'inici de l'Edat Mitjana, el cristianisme entrà en contacte de veres amb el món religiós natural pagà, que tractava de batiar. I el baptisme consistí sovint a assimilar gestos, elements, expressions, símbols, imatges, de la religiositat tradicional i popular preexistent tot injectant-los un esperit, una fe cristiana. És aquest un fenomen molt estudiat i volgut de l'antropologia cultural que hem de tenir sempre present en acostar-nos a la valoració de la religiositat del poble.

En el període medieval l'Església accepta el ball dins les celebracions litúrgiques, a les processons, a les festes. L'home medieval viu integralment la festa: aquesta, amb un contingut i un nom ja cristians, umpl tot l'espai de la vivència humana. Res li és estrany. La simbologia, amb què es viu i s'expressa la festa, ho abraça tot. Paraula i ritu, «logos» i «eikon» (verb i imatge), cos i esperit, tot ben unit, indissolublement unit, serveix per exterioritzar i representar l'home en festa.

I el cos de l'home medieval dansa mogut per l'esperit que cospa el sentit gojós, o a voltes tràgic, o lluitador, sempre simbòlic amb projecció cap al transcendent, que porta en si tota festa.

Els cristians medievals, doncs, amb tota naturalitat, pregaven, cantaven i ballaven en les festes. Dins les esglésies, a les misses de les festes, a les processons, als actes populars i civils que també formaven part de la festa, els cristians ballaven. I eren encapçalats pel bisbe i pels preveres, pels clergues, que també ballaven com a corifeus del ritu festiu que volia encomanar a tot el poble el delit comunitari per l'exultança.

Dossier: A MALLORCA, ELS BALLS DE L'ARCÀDIA

Els «Cavalls cotoners» de Ciutat, restaurats per l'Escola de música i danses de Mallorca, ballant l'oferta a la Seu el dia de la Conquesta.

RESTES DE DANSES RELIGIOSES A MALLORCA

A més d'un l'explosió comunitària del goig festiu medieval li pot venir de nou, però —ja ho he dit— el poble gòtic era així: agosarat i rioler i dramàtic com l'art meravellós de les catedrals gòtiques, de la nostra seu de Mallorca. També a la nostra seu, hi trobam testimonis antics de preveres, revestits de sant Joan: el baptista i l'evangelista, dansant i coberts de màscares apropiades al que representaven.

Vestigis dels balls medievals són els encara vius cossiers i cavallets. Formaven part de la representació sacra. No eren balls de parella. Les dones no hi intervenien normalment. Fins i tot el paper de «dama» en els cossiers era generalment representat per un home. Tenim constància que de vegades la «dama» fou representada per una dona però, per evitar trulls i irreverències que desdeien del lloc sant, era un home el qui feia de «dama». La moral per damunt del travestisme! Recordem també que la Sibilla sempre era un nin del cor «vestit de dona».

Com diu un dels articulistes que m'ha precedit, els balls de cossiers i cavallets no tenen un origen religiós cristià. És el que jo he afirmat més amunt: són ritus de religiositat popular que el cristianisme batia i assumeix. I convé recordar aquí que, entre els pobles primitius, no hi ha trencament entre nivell religiós i nivell profà. Tot és sagrat per tal com la divinitat tot ho envaeix. Així no hi ha festa que sigui profana, civil.

El poble mallorquí, en fer entrar cossiers i cavallets a la celebració litúrgica —com també ho feien catalans i altres pobles de la península ibèrica i d'Europa—, certament tenien el sentit, el *seny*, de l'adaptació tal com desitja per a la litúrgia d'ara la Constitució conciliar citada al principi. Per a l'*oferta*, moment en què el poble presenta a Déu i al sant festejat les seves ofrenes, en què es projecta tot ell cap a l'altar, sabé adaptar les corregudes dels cossiers (nom

que ve de l'arrel llatina del verb «córrer», com també «cós», camp de corregudes) tot dirigint-les cap a l'altar, cap a la participació eucarística, amb un ritme, uns punts, unes passes determinades, al so dels instruments més nostrats. També adaptà per a l'*oferta* els cavallets, l'origen dels quals és tal volta símbol de lluita i victòria. Com s'escau aquesta dansa a la festa dels sant «militar» i màrtir Sebastià, patró endemés de les milícies populars de les viles, i que feia sortir victoriosos del combat de la pesta els nostres avantpassats!

L'àguila, que representava segurament l'evangelista Joan, és element representatiu i ornamental de la processó del Corpus. D'ella, que normalment era gran i vistosa a les desfilades, procedeixen les «àguiles de Pollença» que encara dansen harmoniosament al Corpus pollencí. Les dones àguiles sembla que són una innovació tardana, del barroc.

Sant Joan Pelós, dansant, és la festa que de l'església surt al carrer en el solstici d'estiu. Així a Felanitx. A Pollença és el precursor que va davant la custòdia del Santíssim, l'Anyell de Déu, que el baptista va mostrar present entre els homes, precedint també les àguiles, símbol de l'altre Joan.

Són aquests els balls religiosos que hem rebut de l'avior i que són una mostra de les danses medievals que ens han arribat sense l'esponera d'antany, certament per mor de les persecucions «moralistes» i jurídiques a què reformadors i il·lustrats les varen sotmetre.

¿COM BALLAR AVUI A LES CELEBRACIONS?

Se m'ocorren dues propostes. La primera proposta és de més fàcil realització. La segona just la deixaré ençatada.

De l'antigor hem rebut els malliorquins una pauta per ballar a l'església. Són fonamentalment els cossiers i els cavallets, vertaders *balls de l'oferta*,

processionals, que també serveixen per treure la festa fora de l'església i escampar-la —oh, com la murta flairosa!— pels carrers de les viles i de Ciutat. Que Pollença conservi per molts d'anys també les agradoses xiques que fan d'àguiles al seu Corpus!

Voldria fer unes matisacions. Primerament que hauriem d'evitar que tals danses religioses fossin només espectacle. Haurien de ser al·lots del poble, que sentissin la festa com a expressió del goig popular, els qui ballassin no per lluir-se sinó per contagiar a tothom l'entusiasme vital, l'emoció de la comunitat que sent dins el seu cor el batec de les essències més íntimes del poble, i del poble en festa!

En segon lloc, com a liturgista, no puc deixar de demanar que els dansadors formin part de l'assemblea litúrgica quan ballen dins la missa. No m'agrada gens que els cossiers i cavallets de Ciutat, a la missa del dia de la Conquesta, es facin obrir el portal major de la Seu per ballar l'oferta i que després desapareguin. L'espectacle ja està servit i han acabat! Hi haurien de ser des del començament. ¿Per què no ballen també a l'entrada acompanyant autoritats i clergat i bisbe cap a l'altar, i al final també precedint autoritats i poble i escampant fins a Cort la festa de tot un poble que celebra les seves arrels. I durant la celebració eucarística, en un lloc adient, que participin del cim cristià de tota festa, que és el goig compartit entorn del sacrifici i de la taula de la germanor.

Crec que aquesta és una exigència del sentit participatiu de la Litúrgia de sempre, novament proclamat pel Vaticà II. Recordem l'art. 37 de la Constitució Conciliar de Litúrgia, ja citat: allò que la litúrgia cristiana integra dels costums dels pobles s'ha d'harmonitzar amb l'esperit vertader i autèntic d'ella.

Dins aquesta primera proposta em sembla molt bé que viles com Alaró, recobrin els seus cossiers, així com Ciutat ha recobrat cossiers i cavallets de la mà de Bartomeu Ensenyat.

La segona proposta seria per ara just amb interrogant: les generacions actuals ¿tenim creativitat per fer que danses actuals puguin fer part de les nostres celebracions? No ens podem tancar dins l'antigor. Crec que és possible pregar, celebrar, expressar el goig cristià, amb la dansa. ¿Com fer-ho perquè el ball sigui vehicle de *participació* en l'eucaristia, almenys per a una part dels feels que, dansant, atreuen els altres perquè compartesquin el pa amb gran exultança? (Cfr. Fets 2, 46). Sé que només amb aquesta proposta puc obrir un camí, per això m'atur aquí, al llindar.

LA MEVA INTENCIÓ

En escriure aquest article pel número de LLUC dedicat als nostres balls, només he pretès ajudar els meus germans, capellans i laics, perquè tots plegats ens aturem a reflexionar sobre els *balls de l'oferta* (?) introduïts acríticament després del Concili. I també encoratjar la pervivència, la promoció i el recobriment de les vertaderes danses religioses que l'avior

ens ha llegat, i que són joies del nostre folklore, de la nostra religiositat popular i —per què no dir-ho?— de la litúrgia nostrada.

Com acab de dir, no em vull recloure dins el passat. ¿Sabrem treure balls en el present i en el futur per viure més gojosament les nostres celebracions litúrgiques?

Ara, els organismes diocesans pertinents, els preveres, els consells de pastoral, els homes i dones que estimen la festa, i se senten mallorquins, hereus de joies antigues i promotors de noves formes d'expressió festiva dins l'esperit sempre gojós, perquè és pasqual, del cristianisme, tenen la paraula.

PERE-JOAN LLABRÉS I MARTORELL

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

G. LLOMPART, *Las danzas procesionales de Mallorca, a Historia de Mallorca*, coordinada per J. Mascaró Pasarius, V (Palma, 1974), p. 577-608.

ID., *Las águilas del Corpus de Pollença y la interpretación del águila procesional del Levante español*, a *Entre la historia del arte y el folklore*, «Fontes rerum balearium, VI» (Palma, 1984), p. 503-532.

ID., *La danza religiosa de Sant Joan Pelós en las Islas Baleares*, *ibid.*, p. 533-551.

B. ENSENYAT, *Folklore de Mallorca* (Palma, 1975).

Edicions

Disseny gràfic

Publicitat impresa

Fotocomposició

Tipografia / Offset

taller gràfic
RAMON

JAUME BALMES, 43 - TEL. 75 44 32 - 07004 PALMA DE MALLORCA

El setmanari «Arriba» i el ressorgiment de la literatura catalana a Mallorca durant la postguerra ⁽¹⁾

per Pere Rosselló i Bover

1.—INTRODUCCIÓ

El setmanari «Arriba» fou durant la postguerra l'òrgan oficial d'expressió de la Prensa del Movimiento en la comarca de Manacor. En el número 1 Pablo Sáiz Gralla, aleshores Secretari Provincial de Falange Española Tradicionalista y de las JONS, deia que la publicació sortia al carrer «con un único anhelo, con un único afán; pregonar a los cuatro vientos los veintiséis puntos de JOSÉ ANTONIO y expresar una ferviente e inquebrantable adhesión al caudillo Franco» (2). Els números dels primers anys són una mostra d'aquest objectiu: l'«Arriba» d'aquesta època era exclusivament un mitjà de propaganda ideològica, d'un feixisme exaltat i delirant, quasi sense continguts informatius o d'entreteniment. Frases i eslògans cèlebres dels principals ideòlegs del feixisme (Hitler, entre ells) es reproduïen en les pàgines de la publicació. La tendenciositat dels articles, en la línia del feixisme més radical, tampoc no podia ésser més evident. Al costat d'aquests escrits de propaganda política apareixien textos d'exaltació religiosa, d'acord amb el corrent del «nacional-catolicisme». Naturalment, el jou i les fletxes aleshores presidien la capçalera d'«Arriba».

A la fi de 1939 el setmanari experimenta una crisi, potser motivada en última instància per la situació econòmica que en acabar la guerra sofreix el país. En l'editorial del número 92 es parla de les baixes de subscriptors que han tengut i, des d'aquest moment, en moltes ocasions el setmanari sortirà al carrer en un format d'un sol full. De fet, durant els primers anys de la dècada dels 40 aquesta serà la seva forma habitual. La crisi de lectors es pot deure no sols als problemes econòmics del públic, sinó també al poc interès que tenia el periòdic, excessivament inflat de propaganda política. Els directius de la publicació potser s'adonaren d'aquest fet i començaren l'edició d'un fulletó, en el qual varen aparèixer un llibre de contes infantils i una comèdia d'Andreu Parera (3).

L'any 1945 encara es diu a la capçalera que és editat per Falange Española. Però la trajectòria

d'«Arriba» és quasi bé idèntica a la d'altres publicacions periòdiques controlades pel règim franquista: des del propagandisme exaltat i fanàtic del falangisme progressivament derivà cap a les funcions informatives més estrictes i, així com el règim es flexibilitzava ideològicament i s'obria a algunes poques llibertats, esdevingué més desideologitzat i permissiu. Però no m'interessa explicar l'evolució política del setmanari sinó veure com en les seves pàgines als anys 40 i 50 es reflecteix la tímida recuperació del món literari mallorquí.

2.—ELS POETES I LA SEVA OBRA

Ja des del número 1 la poesia té un espai relativament important dins el setmanari (4). La majoria dels poemes que en els primers anys s'hi publiquen són cants patriòtics o religiosos, d'un retoricisme barat, que difonen la ideologia del nou règim. Tot i que la llengua del setmanari és sempre el castellà, just tres mesos després de la seva aparició hi surt un poema en català: es tracta d'un càntic «Al Generalísim» del sacerdot Joan Pascual Massanet (5), escrit per celebrar el segon aniversari de l'inici de l'«Alzamiento Nacional». Poc després d'aquest s'hi publicà un altre poema en català (uns «Goigs del sant Cristo de Manacor», en commemoració del segon aniversari de la victòria sobre les tropes del capità Bayo) sense indicar el nom de l'autor, però tot assenyalant que es tracta «de un brillante escritor de la localidad» (6). Sembla que la causa de l'anonimat en aquest cas no era l'ús de la llengua autòctona, encara que l'«Arriba» oficialment seguia una política lingüística envers el català. L'article «Aquí, bien o mal, se habla español» (7) (el títol ho diu tot) n'és un clar exemple. Els poetes que més sovint hi publiquen són Gabriel Fuster, Fra Mateu Febrer, Joan Pascual Massanet (amb altres poemes també en català), Antoni M. Peña i Lluís Segura Miró (8), entre d'altres.

Passada la «febre» dels primers anys l'«Arriba» perd progressivament la rigidesa ideològica dels seus inicis. També dins la segona meitat dels anys 40 apareixen en la publicació noms nous, quasi tots

d'escriptors pertanyents aleshores a les generacions més joves. Hi trobam alguns dels que seran els més importants escriptors mallorquins de la generació de la postguerra, al costat d'alguns dels seus predecessors i també dels seus successors més immediats. Aquests joves literats solen publicar-hi sobretot poemes i només en algun cas molt ocasional hi treuen algun relat o article. D'entre els manacorins destaquen els noms de Jaume Vidal Alcover, Miquel Àngel Riera, Guillem Fullana, Hada d'Efak, Llorenç W. Femenies, Guillem Puerto, Rafel Ferrer Massanet, Pere Orpí, etc. D'entre els d'altres poblacions hi publiquen esporàdicament Llorenç Moyà, Pere Capellà (àlies «Mingo Revulgo») i Rafel Ginard i Bauçà; el pollencí Miquel Bota Totxo és un dels col·laboradors més assidus de la publicació setmanal. Al costat d'aquesta nòmina d'escriptors que més tard destacaran, surten també altres noms l'obra dels quals pràcticament no ha transcendit: el costumista Andreu Parera (9), Antoni Sureda Ferrer, Antoni Cardell, Bartomeu Fuster, Gabriel Fuster, Miquel Castanyer, M. Munar, Antoni M. Penya, Lluís Segura Miró, Miquel Duran i Francisc Fraile Rosselló entre molts d'altres. A més d'aquests escriptors, tot representant un tipus específic de poesia molt vinculada a l'esperit ideològic del setmanari, destaquen per la seva assiduitat dos noms: Javier de Burgos i José Tellado. Aquest darrer (un funcionari peninsular destinat als jutjats de Manacor) sobresurt per la gran quantitat (més que per la qualitat) de poemes que publica a «Arriba», sempre en una línia anacrònica i anodina. La importància que «Arriba» va donar al fet literari és palesa en l'aparició a la fi de 1955 d'un suplement literari, titulat «Sí».

El bilingüisme dels escriptors mallorquins a «Arriba» és un altre dels trets a destacar. Encara que globalment predomina la producció castellana, la presència de poemes en català és un fet força habitual. El poeta que treu a les pàgines del setmanari un major nombre de peces en català és Miquel Bota Totxo. Els principals poetes de les generacions dels 50 i 60 (Jaume Vidal Alcover, Miquel Àngel Riera, Guillem d'Efak, etc.) conreen ambdues llengües. En altres autors, però, l'ús del català palesa uns certs plantejaments diglòssics (com és el cas de poesies d'un to líric intrascendent i casolà o de tema costumista o humorístic). En canvi, en els poemes de temàtica èpica —sempre fent-se ressò dels tòpics triomfalistes i espanyolistes del moment— s'empra exclusivament el castellà.

Un aspecte que cal comentar és la influència de la poesia de la Generació del 27 sobre alguns d'aquests escriptors (10). L'ús del castellà ha de veure's no tan sols com el resultat de la situació política de l'època, sinó també com un efecte de l'atracció estètica que els nostres poetes senten per la lírica espanyola de pre-guerra. D'una forma evident molt epidèmica, Lorca és el poeta més imitat en les pàgines d'«Arriba». Sol tractar-se d'imitacions no gaire dissimulades del *Romancero Gitano* (11). Els més interessants són alguns poemes també influïts per la lírica

espanyola del 27, però no tan mimètics (12). L'admiració pels poetes del 27 també s'observa en la publicació esporàdica d'alguna composició d'aquests autors (13).

Al costat d'aquests poemes influïts directament per la Generació del 27, que pretenen assolir un cert nivell artístic, trobam altres obres d'un to molt diferent. Hi ha una gran quantitat de poemes de circumstàncies (escrits generalment amb motiu de la mort, la celebració de la Primera Comunió, les noces o aniversaris sacerdotals, etc.), de poemes commemoratius de festivitats (presentats sovint com a obres de tema religiós) i de composicions de to popular (com els poemes de Mingo Revulgo o les cobles en castellà signades per «El Coplero» que, per encàrrec del setmanari, es publicaren cada setmana durant l'estiu de 1951 comentant esdeveniments del poble). Fins i tot hi ha alguns anuncis publicitaris de comerços de Manacor en vers. La poesia d'intenció didàctica i moralitzadora, a més de la religiosa i de la patriòtica, són altres vessants que es conreen a «Arriba». A la segona meitat dels anys 40 encara s'hi segueix publicant «poesia patriòtica», tot destacant-hi el ja esmentat José Tellado, que durant quatre setmanes seguides publica el llarg poema titulat «A la Patria» (14). Alguns dels poetes joves també escriuen composicions que repeteixen els tòpics de l'espanyolisme de l'època (15), en la majoria dels poemes de tema religiós que apareixen a «Arriba» advertim una absoluta superficialitat i l'absència de sentiments autèntics. No hi manquen tampoc alguns poemes tocats d'un romanticisme tronat, propi d'autors segurament molt joves.

En línies generals el setmanari «Arriba» defensà una concepció de la poesia força anacrònica i, en aquest sentit, els poetes que imiten la «Generació de 1927» representen els únics assaigs de renovació i de modernització. Així, el poema anònim «Poesía del momento» oposa «modernització» a «poesia»:

*Escribir por escribir; que gran tarea
de edades estacionarias, borrosas,
en que el humo del hogar calentaba
lo que hoy cines y radios no logran. [...]
Nuestros nietos no escribirán en verso
porque habrán olvidado hasta la prosa,
de rodillas sólo el hombre se eleva.
Al ponerse de pie entra en su fosa (16).*

I en l'article «¡Eso es Poesía!» Fra Sebastià Fuster fa una defensa del paisatgisme, que al fons no és més que una apologia encoberta del tradicionalisme i de la religió (17), que es palesa en bona part dels poemes en català i coincideix amb la continuïtat dels cànons poètics classicistes de l'Escola Mallorquina. La influència dels grans mestres Costa i Alcover és evident en algunes composicions. Però és en un poema en espanyol («Dios te salve, Mallorca») on trobam, després de diverses lloances molt tòpiques a la nostra terra, una referència explícita als mestres de l'Escola Mallorquina:

Y en las áureas copas de tiernos madrigales
Alcover y Llobera te brindaron ayer
el licor virgiliano que hoy te ofrece a raudales
en sonoras estrofas don Lorenzo Riber (18).

3.—ELS CERTÀMENS

Els certàmens literaris convocats per «Arriba» mereixen una atenció especial. En 1946 i 1947 el setmanari convoca la Fiesta de la Poesia amb motiu de la commemoració de Sant Jaume, patró de Manacor. El concurs se subvenciona amb els donatius d'entitats i particulars —el nom de les quals es publiquen en una relació setmanal—, la qual cosa permet oferir uns premis que oscil·len entre les 150 i les 300 pessetes el primer any i entre les 100 i les 500 el segon. L'organització del certamen és exactament la mateixa d'uns petits Jocs Florals. Els premis s'agrupen per temes: la Flor Natural per a un poema de tema lliure i els premis Fe Católica, Patria i Amor per a les obres d'aquestes temàtiques. Es donen també diversos accèssits per a cada una de les quatre modalitats. En 1947 s'inclou a més un premi per a poemes de temàtica humorística. Les composicions guardonades es publiquen al setmanari des de finals de juliol fins alguns mesos més tard.

L'any 1946 el P. Rafel Ginard és el mantenidor de la festa i l'any següent ho és Fra Justo Pérez de Urbel, que fa un discurs d'un exaltat espanyolisme. L'any 1946 Llorenç Moyà obté la Flor Natural amb l'obra titulada «L'Assumpta». Els altres premis recauen en Lluís Segura Miró («San Francisco de Asís»), Antoni Riera Jaume («A España») i Jaume Vidal Alcover («Cançó de Primavera»), un poema molt proper als de L'hora verda (19). Guillem d'Efak, Josep Casasayas, Miquel Bota Totxo, Josep M. Milagro Pascual, Francesc Pomar, Miquel Duran i Lluís Segura Miró obtenen accèssits. L'any següent el guanyador de la Flor Natural és el P. Rafel Ginard, mantenidor del certamen en l'anterior convocatòria, amb el poema «Hípica». Javier de Burgos obté el Premi Extraordinari amb «Las figuras del Quijote» i Jaume Vidal Alcover guanya el Premi Amor amb «Revetla» (20). Aquest cop els accèssits recauen en Llorenç Moyà («Cel d'estiu»), Francesc Pomar («Un cas succeït»), Miquel Bota Totxo («Molinera»), etc. Cal constatar la presència de tres poemes anònims («Brusca i boira», «La profesión más antigua» i «Entre la vinya i'l fenollar») que també obtenen accèssits (21).

La Fiesta de la Poesia no és convocada els anys següents, la qual cosa motiva l'aparició de l'article «Instantàneas», signat per Calamitas —segurament algú molt pròxim a l'organització del certamen i pertanyent a la redacció del setmanari—, que culpa el «vulgo» de la suspensió de la festa, potser volent fer referència a manca de col·laboració econòmica. En l'article es constata la gran participació aconseguida:

«Mallorca es tierra de poetas. Manacor, cuna de muchos de ellos: así lo pregonan esos dos concursos

Arriba: Fiesta de la Poesia
MANACOR, 1947
PREMIO DE HONOR — FLOR NATURAL
HIPICA
Autor: M. P. Rafel Ginard Ginard
Lema: «Degotem ad les banderes l'inscripció de colors.»
Banderetes flamejant
l'mar de carn humana.
Vibra l'aire encós de crits
l'esqueix de mans que s'alcan.
Un arbol de mocadors
vola sobre la gentada.
Es tot illa, anhel i gret
cada espectador. Nastrage,
anegat de multitud,
al dies breuvis de llum calida.
Pala olímpica amb el rot
del cavall. Tot a la tarda,
rossa i blava, és un ferrer
d'hores de milers d'homes.
Llueros, narius fumant,
l'arrieros cojejades,
escamegen els cavalls.
La carrera els ambraga
i devoren el camí
amb el ritme de ses cames.
Refugiés al seu entorn
de llur magnífica ensenya.
Els omplen un frenet
de engreses afudes.
D'esperades pel dentig
de les olímpiques palmes.
Bell ferrer de jovanut,
espert, nervi i sang brava,
amb compàs arrabassat,
Sembien ingrúvids. Llamps vicia
avaya ones setas llargues
de grà, de negre i de ros,
amb sa cos estarrada,
teix i glorificat
en un nímb de pols blanca.
Dins el camp, bull i rugia
una mar de carn humana,
més am passis creixien
que onja; increpa i aclama
als correns i als conductors
amb veus de joia i de rebia.
Cada ull és un projectil
que sobre els cavalls se llança
L'homes salts però ulls
i totes se fa mirada.
I brollen els mocadors
al vent de l'entusiasme.
Se fimen penes i golps
dins la mar de carn humana.
Tot crema en un foc vital
de crits de roje flameja.
El camp es un fogueró
i cada cor a una brasa.
Banderetes degotant
llum viva i color encarnada
Les ales dels mocadors
fan una tempesta blanca.
Cap al tard, roent de crits,
l'esqueix de mans que s'alcan.
S'escapellen els cavalls
com un fris, damunt la tarda.

PREMIO EXTRAORDINARIO
LAS FIGURAS DEL QUIJOTE

Autor: M. P. Javier de Burgos
Lema: «TEMPLANZA»
MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA
(AUTO-RETRATO)
Naci en Bazarquis y maqué en Lepanto.
Fui en Arte, luego y en Argel caudato.
Tengo en Lema que ampara nuestro escrito;
y su Lope que se amasó en lo que tento.
Sert Alcabala, y licres tanto,
que el Arte he; y a la Riquera adquiri,
milagros budo; en milagros vivo;
y con la burla la misera espanto.
Si prima me agü; y por ar de ave,
ciere a Oes lo que del mundo abbe.
Con mia cuento la locua manas
de lo ingruoso y decaoso flogio;
tazon cado, y a mis pie decaos
la siuera asonacion de un galgo.

DON QUIJOTE
(AUTO-RETRATO)
Fue a la roje cuando, perdido el juicio,
me eché a los campos a sembrar juicio;
y furoes al olidacion y mi sentido
los caballeros del andalus Olico.
En mi segundo viaje, a mi servicio
tuve a a tal fexcho, que gran malicia
le dio apulo del aballo la perdia
en su corte Guberno de arribido.
Lho furoes mi de mi locos dimes
a las plantas los puse de mi Dama.
Y en su lugar de dimes del Toboso
fue donde, loco, y a la poire, cuerto,
me pusieron el mote de ingruoso.
ID nombre del loco, no lo recordo.

SANCHO PANZA
Es digno de alabarse su malicia
Tanto del pueblo la locucion extraña,
recapitazado la lura con la maña,
fases de la produccion, la pericia.
Algo es de no obstarlo, le escaricia,
dado el gran Sodorador que le acompaña;
y entien que por un hijo de fopado,
tuvo tantos atibos de justicia.
Es, por tanto, de irj que se le alabe;
pues servirse a Quijote de eguano
en tanto lance aventurado y grave;
y es, en fin, job Sancho granbudo;
todo lo bueno que en la tierra cabe.
(Qujote, su Soto, no es de este mundo)

DULCINEA
(AUTO-RETRATO)
Al mundo actual de los soldados seres
permeos, hecor, la vida esca.
Nunca estubo; mas de casti seria
la más lista de todos las mujeres.
Cosa evadida con tu amor me bicieras,
job Soto de la lipa Caballaria;
y con qué derecho te adretra,
al vida real a mi persona diera.
De los grandes virtudes adobada,
por el mejor doncei on te cambiera.
(En vida es pura como luz de aurora;
tu rez suavio de fionera clara,
y sus bechos de gois, peripolvo,
el mejor sol de todos las castinos).

PREMIO AL TEMA AMOR
REVELTA

Autor: R. Jaime Vidal Alcover
Lema: «Illa antiga de calmes casolanes.»
Aitó era i no era...
Bon viage faci la cadernera
i darrera ella el verdadi, cou-cou,
l'actiuant i a la brava més florida...
Aitó era només la Primavera
enrallada no el creatal d'un pou.
Cupes de llum, on souh
Ja esclata un brota novella Pasqua Florida
Els cupils tendres surten del seu cau
i dins el ventre de la terra humida
germinen les llavors. En el cel blau
el primer metal del temps que ve conviue
e bellis am all als arbres de la jae.
Cremen feters a l'era,
a l'era que la germana de la lluna
i condia del sol,
feters en la nit bruna
que balaga al camp de la primera
caupó del roanyol.
Valdís que tan all fos el meu vol
que una erralla trancés la meva gerra
plana de als llair de destinal
i de canips apressos a la terra...
Mes, ahí,
trampajé de guano,
colom pènsa sepaí,
el níngü m'ajuda,
me ho podés fer mal.
Carcau, carcau amb mi falgria perdida
Ai, ahí, Ai,
Ahí, Mado Mado,
no m'ha me aquent favor!
Per qué no ballau!
Es feta per ballar la Jovenava,
ahí negre, ahí verd, ahí blau...
—El gipó té el color de la tritadé...
Aitó era i no era
una millera negra i una bona barrera...
De les tres filles del rei
una n'era la més bella.
Cada una que el príncep vaia,
sempre era font i era escullia,
frágil com una rosella
i dolç com un crepapal.
Per ses coes hi pujava
El Bernader, fill de rei.
Quan havia fugit ell
son pare els cabells comptava,
cada vespre era el més bell
el cabell que li mancava.
Quan fugia amb l'estimat
el mal pare els encalcava.
Ells es feia rit i orat.
I quan fugia plorava...
—Encara no hem arribat!...
La nit era blava, blava
dins el cor de l'estimat.
Aitó era i no era
la contrast de l'espera...
Aitó eren només boires i fums
que anelaven l'argent de l'olivera.
Com venen i venen els perfums
pel rebolliu nou de la novia!

(Continúa en d' página)

de años anteriores, en los que se dieron a luz poemas únicos y de insospechada inspiración. Por mis manos han pasado miles de versos inéditos, frutos de almas amigas» (27).

L'any 1951 «Arriba» torna a convocar un altre certamen literari amb motiu de les festes de Sant Jaume, però aquest cop opta per la prosa breu. A més, en les bases s'indica que els contes han d'estar escrits en castellà. Miquel Angel Riera el guanyà, amb «El espantapájaros», un relat que es caracteritza pel lirisme i per la bellesa de l'estil (23). L'any següent es torna a celebrar i en 1953 és convocat per tercera vegada, però tot restringint-se exclusivament a concursants de sexe femení. També, en desembre de 1951 l'Agrupació Artística de Manacor convoca un concurs de Teatre Regional, «en lengua vernácula», que ofereix com a premi la representació de l'obra. Cal assenyalar que aquests certàmens són en certa manera un precedent dels futurs premis «Ciutat de Manacor», que s'iniciaren en 1965 i duren fins a 1977.

4.—CONCLUSIÓ

En contrast amb la quantitat de poetes i d'obres, s'observa una absència absoluta de reflexió entorn

de la literatura. En «Arriba» curiosament quasi no es publiquen mai ressenyes de llibres i gairebé no hi ha articles informatius sobre la literatura. Però ens sorprèn que en un panorama tan migrat un setmanari d'àmbit comarcal dediqui un espai considerable a la poesia. L'única explicació pot estar en una actitud ingènua socialment assumida que identifica tot tipus de producció poètica —sense atendre qüestions estètiques ni qualitatives— amb un alt nivell cultural. La poesia, per tant, potser és considerada com un signe de prestigi cultural de tota la comunitat, cosa que explica que es puguin convocar certàmens subvencionats per entitats, comerços i particulars.

Tot i la considerable quantitat de poemes publicats a «Arriba», cal constatar-ne la migradesa general. Només un nombre reduït de poetes (Jaume Vidal Alcover, Miquel Àngel Riera, Llorenç Moyà, etc.) destaquen d'entre un conjunt dominat per la mediocritat, el provincianisme i la vulgaritat. Curiosament els que més sobresurten són els que segueixen el model literari de la «Generació del 27». La resta d'autors no aconsegueix defugir dels tòpics oficials del moment o es queda en una concepció de l'obra poètica ja totalment superada. En aquest sentit les pàgines d'«Arriba», com tantes publicacions d'àmbit local, és un document força interessant per conèixer uns anys difícils de la nostra història literària.

PERE ROSSELLÓ I BOVER

NOTES

(1) Aquest article ha estat elaborat a partir dels exemplars del setmanari «Arriba» (Manacor) localitzats a la Biblioteca «Bartomeu March», a la Biblioteca Pública de Mallorca i a la Societat Arqueològica Lul·liana. Cap d'aquestes col·leccions és completa, per la qual cosa aquest article no té pretensions d'exhaustivitat. Voluntàriament no entram en l'anàlisi dels anys 60 per limitar-nos a la «postguerra» pròpiament dita.

(2) «Arriba», núm. 1 (19-III-1938), p. 4.

(3) Es tracta del recull de contes titulat *Alquimia* (del núm. 67 al 75; 24-VI-39 / 19-VIII-39), de Tischler, i de la «sarsuela» *Luz negra* (del núm. 75 al 85; 26-VIII-39 / 28-X-39), d'Andreu Parera. Sobre aquest autor vegeu: Gabriel Juan Galmés i Guillem Vidal Oliver, «Introducció». Dins *Poesies*, d'Andreu Parera i Morey (Manacor, 1985), pp. 7-25.

(4) Per exemple, el primer número treu dos poemes: «Romance al mar», d'Alberto Cañellas («Arriba», 1, 19-III-38, p. 5), dedicat «a unos héroes que murieron en cumplimiento de su deber»; i «La España Triunfal», de Fra Mateu Febrer (*Ibid.*, p. 6), un extens cant patriòtic de rebuig absolut de tot el que no és espanyol.

(5) «Arriba», núm. 18 (16-VII-1938), p. 3. Josep Massot i Muntaner parla de Joan Pascual Massanet (Manacor, 1872-1953) en dos treballs en curs de publicació: en el llibre *Els escriptors balears davant la Guerra Civil* i en un article sobre la literatura franquista a Mallorca que apareixerà en la *Miscel·lània Joan Fuster*.

(6) *Ib.*, núm. 22 (13-VIII-38), p. 4. Sembla que l'autor en qüestió era Gabriel Fuster. (Dec la informació a Josep Massot i Muntaner). Gabriel Fuster és un dels col·laboradors més constants del setmanari. A més de poemes, hi publica nombrosos treballs històrics. Fuster era advocat i exercí com a fiscal i, a més, farmacèutic; pertanyia a la Reial Acadèmia de Farmàcia i era membre de la Societat Arqueològica Lul·liana.

(7) *Ib.*, núm. 31 (15-V-38), p. 1.

(8) Sobre aquests autors vegeu: Damià Ferrà-Ponç, «Cultura i política a Mallorca (II)», «Randa», 3 (1976), pp. 71-106 [i, especialment, pp. 88-106].

(9) Parera morí en 1953, però el setmanari «Arriba» encara publicà alguna de les seves obres després de la seva mort, fet indicatiu de la popularitat que tenia en la localitat.

(10) Sobre aquesta qüestió vegeu: Joan Mas i Vives, «La «Generació del 27» i els poetes mallorquins dels anys 50». Dins *Actes del sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Roma, 28 setembre - 2 octubre 1982. [Edició a cura de Giuseppe Tavani i Jordi Pinell] (Barcelona 1982), pp. 307-334.

(11) En són exemples els poemes «Romance del amor pasado» («Arriba», 373, 12-V-45), p. 1, de Jaume Vidal Alcover, «Celos gitanos» (*Ib.*, 601, 31-XII-49, p. 2), d'Antoni Sureda Ferrer, «Romance de la niña loca» (*Ib.*, 544, 27-XI-48, p. 2), de Miquel Àngel Riera, o «Niño dormido» (*Ib.*, 594, 12-XI-49, p. 4), de Guillem d'Efak.

(12) Com els de Miquel A. Riera titulats «Presencia» [«Arriba», 546 (11-XII-48), p. 4], «Post Comunio» [*Ib.*, 568 (14-V-49), p. 1] i «Recogimiento» [*Ib.*, 728 (7-VI-52), p. 1], aquest últim extret de l'edició a «Poesía Nueva».

(13) Per exemple, apareixen a «Arriba» el poema «Navidad», de Jorge Guillén [*Ib.*, 809 (24-XII-53), p. 1], «Saeta», de F. García Lorca, i «A la Resurrección del Señor», de Gerardo Diego [*Ib.*, 825 (17-IV-54), p. 1].

(14) *Ib.*, del 449 (2-XI-46) al 452 (23-XI-46), p. 4.

(15) És el cas, per exemple, de Guillem d'Efak, que aleshores era adolescent, que hi publica els poemes «Canto de un español» [«Arriba», 424 (4-V-46), p. 1] i «Inclitas razas ubérrimas» [*Ib.*, 442 (7-IX-46), p. 1]. Altres poetes, sense caure d'una manera tan barroera en la propaganda feixista, refan alguns dels temes enaltits a l'època i els tracten des d'aspectes més purament culturals o històrics. És el cas dels poemes «Cervantes en prisión», de Miquel Àngel Riera [*Ib.*, 424 (4-V-46), p. 2], «Hispanidad», de Llorenç W. Femenies [*Ib.*, 540, (30-X-48), p. 4] o de «Las figuras del Quijote», de Javier de Burgos [*Ib.*, 475 (26-VII-47), pp. 1 i 4].

(16) *Ib.*, 579 (30-VII-49), p. 4.

(17) *Ib.*, 631 (39-VII-50), p. 4.

(18) *Ib.*, 437 (3-V-46), p. 4.

(19) *Ib.*, 436 (27-VII-46), pp. 1-6.

(20) *Ib.*, 475 (26-VII-47), pp. 1 i 4.

(21) *Ib.*, del 476 (2-VIII-47) al 481 (6-IX-47).

(22) *Ib.*, 578 (23-VII-49), p. 1.

(23) *Ib.*, 683 (28-VII-51), pp. 4 i 2.

Una cultura en marxa per a tot un poble.

Demaneu informació

Carrer Ample, 35 (Palau Mornau)

Telèfon 315 10 11 - 08002 Barcelona

Índex d'autors, Lluc 1990

ALEMANY, Gaspar

- Podrem ser missioners dels Sagrats Cors cent anys més? 141
El cor traspasat (Recensió) 152

AMENGUAL I BATLE, Josep

- Assaig d'una cronologia del P. Joaquim Rosselló i Ferrà i de la Congregació de Missioners dels SS. CC. 68
La fundació dels Missioners dels SS. CC. dins el programa pastoral del bisbe Jacint M.ª Cervera 81
El P. Joaquim Rosselló i Ferrà, fundador dels Missioners dels SS. Cors. Possibles antecedents per a una opció dels pobres .. 89

BALLESTER I VIVES, Ramon

- Una congregació molt diocesana 87

BENNÀSSAR I VICENS, Bartomeu

- Plany esperançat per a la vida religiosa apostòlica de l'any 2000 153

BERGAS BUÑOLA, Catalina

- Margalida Pons i la seva obra, una trajectòria que tot just comença 51

BERNAT, Guillem

- Agrupació de ball «Aires solleric» (Entrevista) 225

BESTARD I COMAS, Joan

- Carta dels Bisbes de les Balears sobre ecologia i turisme. Comentari sociològic i pastoral 55

BEZARES I PORTELL, Miquel

- Entrevista a Guillem Bernat de l'Agrupació «Aires solleric» 225

BUADES, Joan

- Cap al 2000: de la il·lusió conservacionista al realisme verd 8

EDITORIALS

- Mallorca bella, neta i nostra 2
El blasmat nacionalisme 34
Cent anys de missió al servei de la nostra Església 66
Seny i ímpetu en la normalització lingüística 162
Televisió per a les Balears 198

FIOL I TORNILA, Pere

- Seminari de Mallorca 1891-1898 131

FLORIT NIN, Francesc

- Tres menorquins en la poesia catalana actual. Els dots ignots 47

FULLANA, Pere

- Jacint Maria Cervera i la vida religiosa a Mallorca (1886-1897) 77
Les associacions de pietat a Mallorca durant el segle XIX 117

GOB-ARTÀ

- GOB-Artà: activitats 23

GRIMALT I VERT, Miquel Àngel

- Els balls tradicionals a la comarca de Llevant 181

ITURRIA, Mariano

- Missioners dels Sagrats Cors a Rwanda: 23 anys de presència 149

JANER, Maria de la Pau

- A Mallorca, els balls de l'Arcàdia 200

LLABRÉS I MARTORELL, Pere-Joan

- Llegir en català els «Clàssics del Cristianisme», avui 64
Un esplet de santetat sacerdotal en el segle XIX mallorquí 101
Balls mallorquins a les celebracions litúrgiques 227

LLADÓ PALMER, Catalina

- Entrevista a Guillem Bernat de l'Agrupació de ball «Aires solleric» 225

LLAUGER I ROSSELLÓ, Aina

- La realitat actual del GOB, vista des de l'interior 17

LLOMPART, Josep M.^a

- Elogi del ball 199

MARCH, M. A.

- Els moviments ecologistes a la part forana .
Pollença: del grup Muntona... al GOB a la part forana 27

MAS I VIVES, Joan

- Josep Francesc Vich i el pensament religiós heterodox al segle XIX 135

MASCARÓ, Miquel

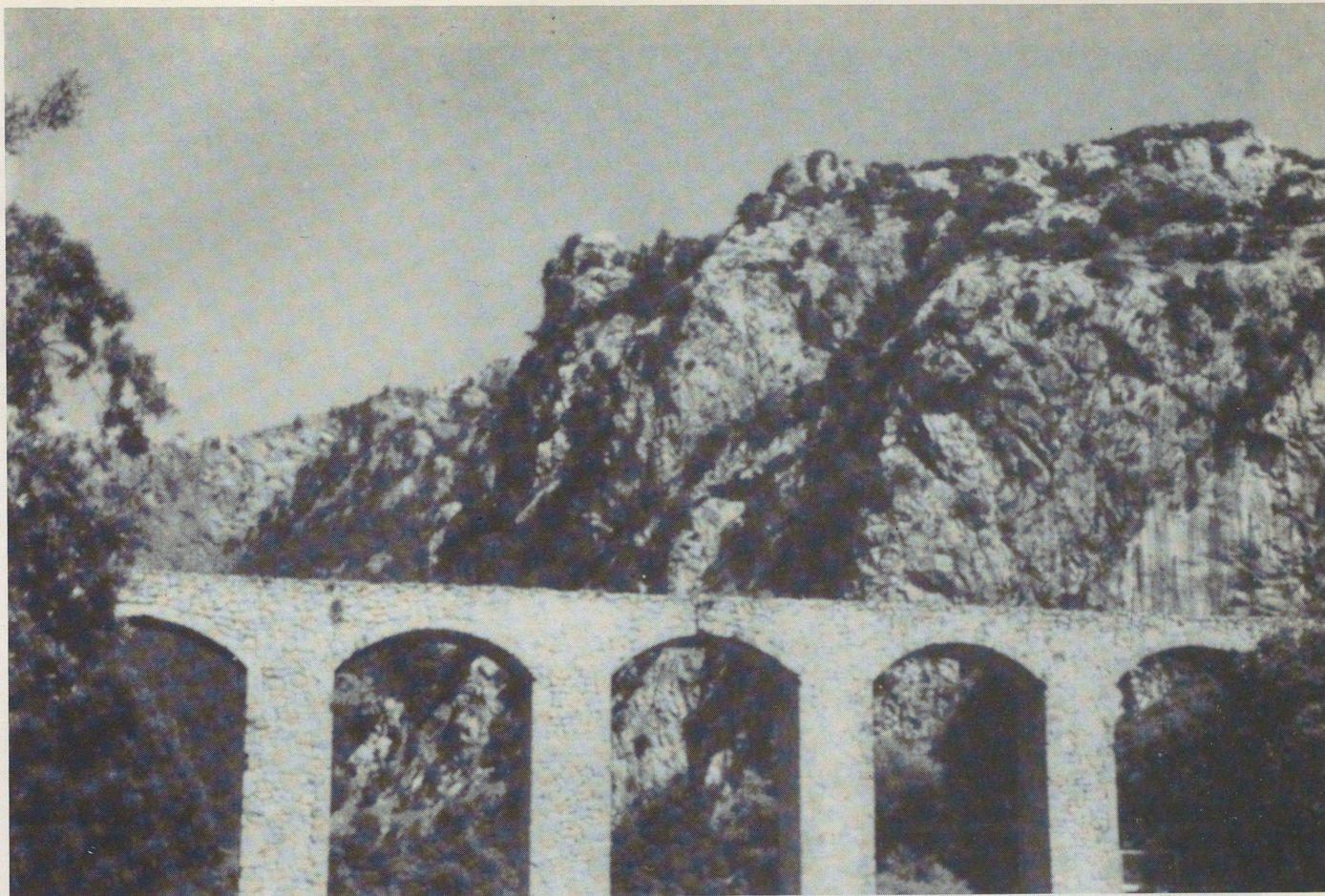
- Podrem ser missioners dels Sagrats Cors cent anys més? 141

MOREY I ANDREU, Miquel		
El medi ambient a Balears: una meditació .	3	
MOYÀ I PONS, Margalida		
En l'única missió de l'Església	158	
NICOLAU BAUZÀ, Josep		
La devoció i el culte als Sagrats Cors a Mallorca	97	
OBRA SOCIAL DE LA CAIXA DE PENSIONS		
Fascinant simetria	28	
La literatura en colors. Una mostra sobre la il·lustració en el llibre infantil	63	
OBRADOR, Bartomeu		
Els moviments ecologistes a Felanitx o la indignació popular	25	
OLIVER, Antoni		
Els corrents d'espiritualitat a Mallorca en el segle XIX	109	
ORTEGA I FIOL, Caterina		
Mestre Jaume Company. «Aires mallorquins»: 50 anys	221	
PONS, Miquel		
Les danses dels cavallets	203	
REYNÉS MATAS, Jaume		
Els missioners dels Sagrats Cors al Carib ..	145	
RIERA, Pere		
Podrem ser missioners dels Sagrats Cors cent anys més?	141	
ROSSELLÓ, Jaume		
1990: la nova poesia a Mallorca	39	
ROSSELLÓ I BOVER, Pere		
La narrativa «jove» a Mallorca	35	
El setmanari «Arriba» i el ressorgiment de la literatura catalana a Mallorca durant la postguerra	231	
ROSSELLÓ LLITERAS, Joan		
Metamorfosis del Seminari de St. Pere de Mallorca (1800-1836)	121	
SAMPOL I BALLESTER, Maria		
Entrevista a Francesc Vallcaneres	211	
SANSÓ I ROSSELLÓ, Aina M.		
Entrevista a Francesc Vallcaneres	211	
SANTANDREU, Montserrat		
El ball de dimonis a Artà	213	
SERRA, Jean		
Brots nous. Entorn dels poetes joves d'Eivissa i Formentera	43	
SERRA I BUSQUETS, Sebastià		
Comentari a «Ecologia i Turisme a les Illes Balears», carta dels Bisbes de Balears	61	
ÚBEDA, Teodor		
Als missioners dels Sagrats Cors en el primer centenari de la seva fundació	67	
VAL, Cándido del		
Els missioners dels SS. CC. de Mallorca a l'Argentina 1941-1990	143	
VALERO GONZÁLEZ, Josep		
Quins objectius es plantejarà el moviment ecologista a les Illes?	13	
VALLBONA, Sebastià		
La llibertat és un do d'agrair i no d'abusar. Veure, jutjar i actuar del problema ecològic a Mallorca	30	
VALLCANERES, Francesc		
Els cossiers d'Alaró: una recuperació possible (Entrevista)	211	
VELASCO, Emilio		
Podrem ser missioners dels Sagrats Cors cent anys més?	141	
VICH, Josep Francesc		
(Poemes)	138	
VIDAL I VIDAL, Maria		
«Ses Sales». El ball, element indispensable de la festa	207	
VISTARINI, Marta		
Una comunitat en el temps	160	
ZAPELENA, Victoriano		
El segle XIX, un segle difícil	73	
ZUBITEGUI, Juan		
Els cofundadors: Pares Gabriel Miralles i Pocoví, i Francesc Solivellas i Company	93	

CORRIGENDA

Pregam als nostres lectors que prenguin nota de les següents errades que cal corregir al número 756-757:

- pàg. 37 (101), *la línia 17 de la columna esquerra diu: confessionals ha de dir constitucionals*
- pàg. 65 (129), *el peu de la foto no ha de dir: Pati de St. Pere al Seminari antic de Mallorca sinó Claustre de St. Felip Neri de Ciutat*
- pàg. 68 (132), *la línia 6 de la columna de l'esquerra diu: el Dr. Massanet ha de dir el Dr. Joan Maura*
- pàg. 70 (134), *la frase de les línies 5-7 de la columna dreta: Exercint aquest càrrec... vellesa. ha de ser suprimida.*

En qüestió d'aigües, volem posar Mallorca al corrent.

L'aigua corrent ha passat d'esser un privilegi a constituir una necessitat per a la vida moderna. La construcció de ponts i aljubs fou la primera passa. La canalització de l'aigua, la segona. Avui els pobles de Mallorca han crescut i s'han desenvolupat, però molts d'ells encara no compten amb aigua canalitzada, ni tampoc amb una adequada xarxa de clavegueram. Per a pal·liar aquestes deficiències, el Consell Insular de Mallorca ha posat

en marxa un Pla de Sanejament i Abastiment, un pla d'aigües per a posar Mallorca al corrent.

**PLA DE SANEJAMENT I
ABASTIMENT D'AIGÜES
A LA PART FORANA**

Un pla per a millorar

CONSELL INSULAR DE MALLORCA

Oberta a la cultura

NEIX UNA NOVA CAIXA, amb molts anys d'experiència.
Neix de la fusió de Caixa de Barcelona i Caixa de Pensions.
Una nova entitat financera oberta a

l'art, a la ciència, a l'esport: Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona.
Una Caixa oberta a les iniciatives socials, a la cultura, a la il·lusió.
Oberta, sobretot, a les persones.

"laCaixa"